

Tartu ülikool

Fowl 55

Nim. 3

S. 26

Peiker, Raimond

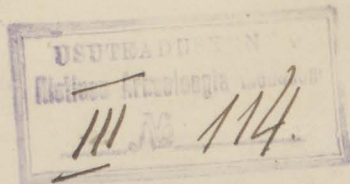
Kiriklikkude mälestusmärkide
registriministöö Ristil. Tartu
ülikooli üliõpilase töö juhendaja
(prof. O. Sild) märkustega
hinnaanguga

1934

151 l., 8 foto, 45 joon. ja

10 jäljendiga

F 55, nim. 3, v. 26

KIRIKLIKKUDE MÄLESTUS-
märkide

REGISTREERIMISTÖÖ

RISTIL

1934. a. suvel

Registreesis stud. theol.

Raymond Teiker.

Töös erinevaid
lühendeid :

- vt. - vaata
- saj. - sajand
- visit. prot. - visitatsiooni protokoll
- p. - punkt
- ca - circa - umbes
- joon. - joonis
- pt. - pilt
- koop. - koopia

Puuduvad nefisoorpiat,
mis eriti vajadelt ja
taandub. Nefisoorpiat
margitud pehket ja
puhkimisel tuleb vastata
ja vanda ja nefisoorpiat
margitud!

Arhivis ei ole nähtavasti
inimene, kes on
võinud sellest mõeld
ehk järele mõelda
leida. Nefisoorpiat
rakuhäire. Joonisid ja
paavapildid on olemas ja
mõned läbikõrnutud kroonid
Tootamisel pole umbes 2 m.
latid.

12/11 // Inventariefand
Kõrta tuleb arhivis
andmeid kannibal

2) Мѣстоушко

3

Risti nivic

№ 1

Kristi kirik ja Uus surnuaua

N° 2.

Risti kirik asub Harjumaal
Lääne - Harju praostkonnas $59^{\circ} 13'$
 $55''$ põhja laiusel ja $6^{\circ} 19' 43''$ lääne
pikkusel Tubrovast. *

13. saj. II poolal kuulus Risti kihel-
konna maaala veel Teila kihelkonnale,
17. saj. alates, 1622. a. alates on Risti
ühendatud Harju - Madise kihelkonnaga.

1638 - 1710 on Risti kihelkonnal oma
diakonid ametis, kelle ühaldamises
ja elukohas Risti kihelkonnas alla
kuulusid talupojad 1649. a. ostriid
2 talukohta Padise ja Vihtrpalu
mõisate omanikult Ch. v. Ramm'ilt.
Keist 2 talukohta sai diakonidat ja

* „Ergänzungen der Materialien zur Geschichte und
Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth.
Gemeinden in Russland" von E. H. Busch, II Bd., pag 1103

ja hiljem pastoraat Aru mõisa nime all.
1710. a. alates oli Ristil ja Madisel
jälle ühine õpetaja.

1869. a. augusti kuul otsustas kiriku-
konvent õpetaja N. Spindleri mõjutusel
ja pealöörimisel lahutada H-Madise
ja Risti kihelkonnad ja ametisi panna
Ristile oma pastor, mida 24. sept.
1870. a. Siseminister kinnitas.

Risti kihelkonnale kuuluvad 3 filiaali:
Nõva ja Suur- ja Väike-Paori. Nõva
kuulus vanasti Lääne-Nigulale, kuid
1643. a. alates kuulub ta Risti alla.

Väike-Paori kuulus Madisele, kuid 1870.
a. Madise ja Risti lahutamisel jäeti
ta Ristile. 1897. a. liideti mõlemad
Paorid Tallinna Mihkli kogudusega.

Sellest ajast on Ristil abikirikuid ai-
melt üks: Olevi kirik Nõval.*

* „Die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden in Russ-
land, II Bd. III Propstei West-Hannin pag 57-59

Olev!
epi Orient.

Risti kiriku diaakonid:

1. Andreas Joannis 1638-1641
2. Ericus Tetri Capstadius
või Cappestadius 1641-1648
3. Laurentius Kilander 1649-1657
4. Andreas Andrea Tremulander 1659-1669
5. Gabriel Gabrielis Herlin 1671-1683
6. M. Gustav Joh. Laurentii 1685-1697
7. Joh. Jacob Seebach 1697-1709
8. M. Joh. Raynor Costers 1709-1710(?)

Kõik diaakonid, ainult mitte M. J. J. Laurentii, kes 1685-1688 Madise kirikus elas, elasid Risti kiriku diakonaadis juures mõisas. 1785. a. põles Madise kiriku

ka maha ja sellega ka Madise ja Risti kirikuraamatud, nii ei ole teada, kuhu Costers Risti diakon oli. Kuid tänapäev on, et ta 1710. a. rasku suri ja samal (1710.) aastal jälle mõlema kiriku (Madise ja Risti) juures ühine õpetaja ametini valiti.

Õpetaja Nikolaus Hermann Spindler'i
(rahvasuus "Pindel") ajal (1858-1870)
lahutati Risti H. Madise kirikust.

Risti õpetajad:

1.	Alexander Assmuth	1870-1880
2.	Ernst v. Mierwitz	1880-1893
3.	William Grohmann	1893-1896
4.	Julius Schmid	1896-1910
5.	Hugo Hahn	1910-1917
6.	Roderich Biedler	1917-1923.
7.	Wilhelm Schwartz	1923 - tänini

Prague õp. H. Schwartz on Tartu-Jaani
õp. H. Schwartzi poeg veretunnistaja Wilhelm
Schwartzi poeg.

Risti kihelkonna alla kuuluvad
Kõva, Vihterpalu vallad ja osa
Kloostri valda.

Risti	viieku nimi:	
	eesti keeles	Risti kirik
	saksa keeles	Kreuz-Kirche
	ladina keeles	St. Crucis ecclesia

St. Crucis!

I Kas on kirikul, kabelil, õpetajamajal
jne. mõni kiri ehk aastaraam seinal? uksel?
tuulelipul? ristil? jne. Kas kohal see just
arub ja missugune on tähttähele kirja süü?
Millal on kirik ja teised samased ehitised
ehitatud, mis materialist ja kui suured need
on? Kas on kirik, abikirik, kabelid, õpetajamaja
ja teised samased ehitised torniga ehk ilma?
Kellele on kirik jne. pühendatud?

Kirik käärnambri uksel 2 aasta-
aru

AO: 1652 1831

Need on arvatavasti kiriku remondiaas-
tad.

Vihterpalu sunnuid kabeli siseseinal
on aastaraam 1774., mida peetakse
kabeli ehitamisaastaks.

Tornis on jälle üks remondiaasta
1873.

Kirik tuulelipul on aastaraam, mille
sajade numbert ei saanud ma sihnaga
2 ega ka binonliga kindluse teha, arv
on vist 1812 (vabest ka 1712, 1612)
kuud 1 12 on kindlad.

Muistsed kaunid ehitused Eestis.

Järelwalwe nõrk ja korraldamata.

Kirik puukuuriks, kabel kartulikeldriks.

Ühing „E. Turist“ korraldas möödunud pühap. huvisõidu Keila ja Risti maakirikute ning Padise kloostriwaremete waatle-

miseks. Suwitawaid seletusi andis kunstiajaloolane Mr. Waga.

Risti kirik (aastatest 1310—1320) kaheldõwiliise koda kirikuna oma pühihoone kwadraatse põhiplaaniga, ainu mõlweoetawa sambaga keskel ja õige madala wõidukaarega — on ainulaadne kirik Baltimaail. Samasugune kirik leidub weel Djamaal, millest võib järeldada, et samad meistrid ehitasid ka Risti kiriku. Kirikus leidub ka huvitawaid puu-skulptuure ja barokkstilise kantsel 17. sajandist. Puusculp- tuurid on aga wõhilikult ülemõõ- batud lubjawärwiga, mis katab peent nikerduist.

Wäljeltki on kirik huvitaw. Tornist oleks nagu ära lõigatud esikülj ja kiwer näib istuwat wähe wiltu. Tornil on näha jälgi, et katuse wül on ulatunud ennemalt kõrgemale, kuid ümber- ehitamisel tehtud madalam. Sama wiga võib märgata palju- delgi teistel kirikutel.

Keila kirik (wanem oja 1330—1340) kaheldõwiline koda kirik, waragooti stiilis. Ruumijaotuselt jätab meeldiwa mulje. Sambad on saledad; ainulaadsed on pühi- hoone wõõtkaarte jisse mis e d t u g i p i i d a d, milleid mujal ei leiduwat.

Suwitamad on renaissans-

stiilis altar ja kantsel puusculp- tuurega aastast 1632. Altari- tiibadel altari annetajate maalid — von Scharenbergid.

Rõdjal walitseb asjatundlik ferd ja puhtus — maale ja skulp- tuure ei kata paks tolmuford, nagu Tallinna Toomkirikus. On näha, et õpetaja on ajaloolase harrastustega. Nagu wanades kirikutes ikka, on siingi kirikupat- roonil erirõdu. Rõdul on üks maal ja mõned grawiüürid 17. sajandist.

Wäljelt on kirik palju kannatunud. Katus on ümberehitusel lastud õige madalaks. Enne oli kirikul ärklisarnane sõjatorn, kuna Garju mäsu järel tuli kind- lustada ka kirikuid. Peale mitme- ferdseid põlemisi ja ümberehitusi jai kirik praeguse portaali ja tor- ni sada aastat tagasi. Torni kivi osal ülal on neli fantastilise loo- ma kujutist, tiibadega.

Kiriku ümber on huvitaw wana kalmistu, kus leidub hull rat- takujulisi kivistie rootstajast eestikeelsete pealkirjadega.

(Särgneb.)

Kiriku orelil on aastaarv 1852,
see on oreli annetusarst. Orelil on:

Gustav v. Knorring Anno 1852

s.t. 1852. a. on Knorring oreli kirikund
Risti kirikule.

Kiriku ehitamisega on raske kind-
laks määrata, kuna dokumendid on
mitmete pastoraatide põlemise läbi hävi-
nud (1785. a. põles Madise kirikla,
1913. a. põles Aru mõisa õp. Hahni
ajal.) Kunstiajaloolase Alfred Waga arva-
tes (vt. Väljavõte №3) kuulub Risti kiri-
ku ehitamisega 14. saj. esimeste kümne-
tesse (1310 - 1320). Sama arvab ka ins.
H. Ederberg. Kiriku ehitusstiil olla
ainulaadne Baltimaail ja samane ole ainult
Ajamaa kiriku ehitusstiilile. Kirik on
täiesti omapärane, koore (mitte altariümme)
ei ole, võhke tartab 1 sammast, võhke
on kiriku laevavõlv 4, kuna koore osas

5-es võlv on sisse langenud ja sellepärast
kinni müüritud.

Kirik on kivist, sindli katusega (vt. pilt
№ 2. ja 1.)

Kiriku suurus: laeva pikkus 19,57 m
laeva laius 14,12 m
koori pikkus 9,23 m
koori laius 10,00 m

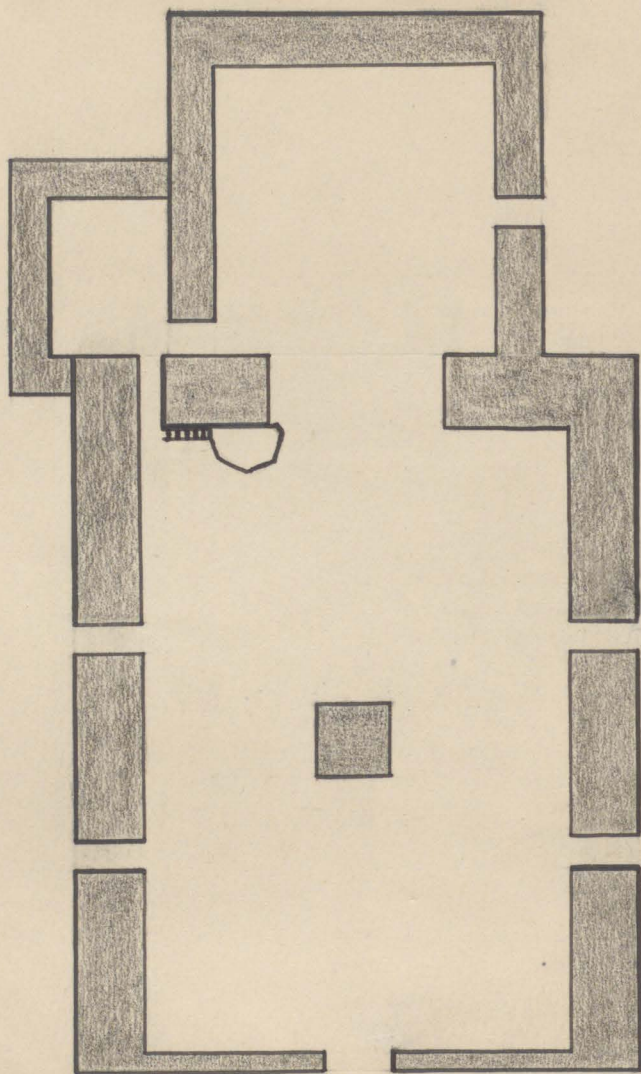
Vihkerpaku summaarid kabel on kivist
sindli katusega, ehitatud 1774. a., milleni
on aru kabeli sisesinal anna kohal.

Kabeli suurus: pikkus 9,34 m
laius 6,91 m

Præguine õpetajamaja on ehitatud 1913. a.
peale põlemist. Ta on puust ehitis.

Suurus: pikkus 27,60 m
laius 12,27 m

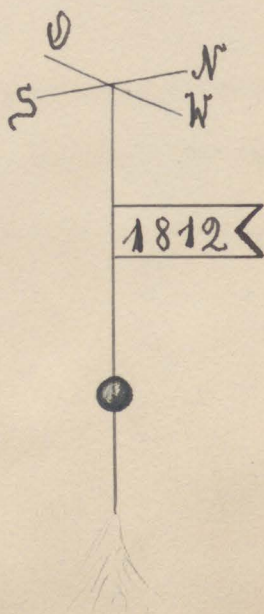
Esimese õpetajamaja ehitati muidugi
varsti pärast 1649. a., mil Aru mõisai
Risti kirikule osteti: 1769. a. visit. prot.

KIRIKU PLAAN.

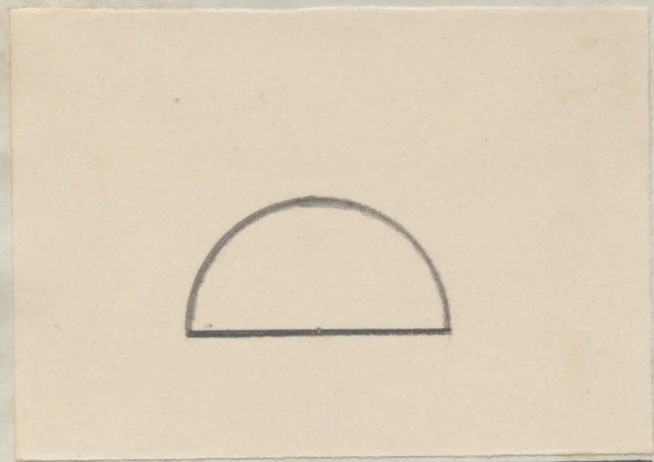
mainitakse, et õpetajamaja on korras, kuna
kõrteil puuduvad loomalaundad.

Kirikul on torn, mille otsas tundelipp
ja paari aasta eest suure torniga alla-
langenud kuusk. Torn kõrgus ca 28 m
ja pea osa ca 4 m (vt. pilt № 1. ja 2.).
Torni jala diameeter 7 meetrit.

Torni tipp, tundelipp ja muna
Joon № 4

Risti kiriku torn on väga huvitav.
Tema kivise laeva poolne külq on kumer,
kuna vastaskülq on lame. Lähilõikes
on torni kivi järgmine:

Torni lähilõik

Joon. №5.

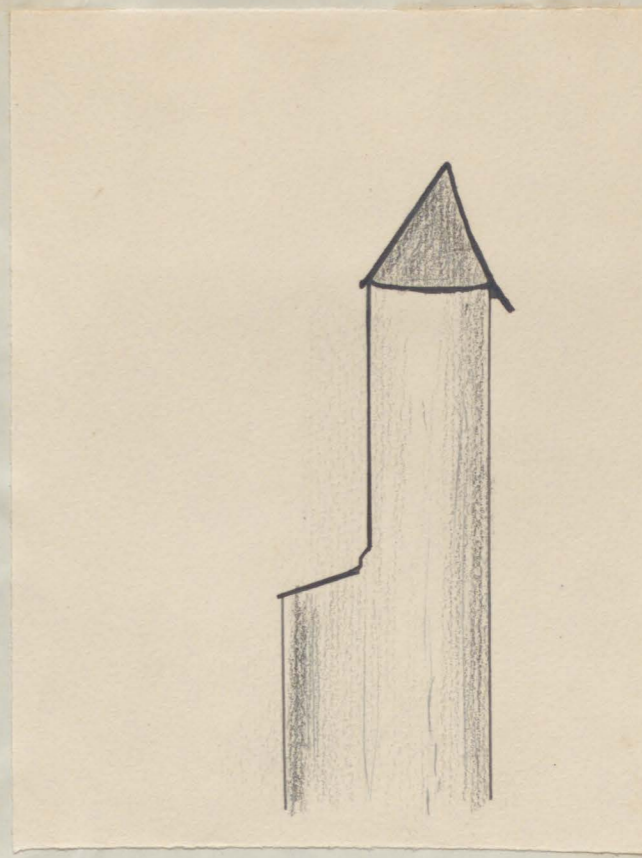
Torni sellise kivi kohta räägib rah-
vas: piene olla torni pooler lõõnud
ca 19. saj. lõpusümnel.

Et torn algselt sellise kujuga ei
olnud, selle kausas järgmised asjaolud:
1. Torni lame külq on ehitatud me-
matist kividest ja on õhem kui kumer

külge. Lame külge on uuem ehitus.

2. Üarem on viinud torni tippu keerdtrepp, kuid nüüd ulatub keerdtrepp ainult kohani, kust algab lame torni külge. Keerdtrepp on kivist ja koosneb 47 astmest. Siis algab puutrepp 28 astmega. Kivist keerdtrepi lõpul ja puutrepi alul on torni kumeral küljel näha vana keerdtrepi jälgi.

Torni kumera külje paarsus, lame külje uuem ja õhem ehitus ja vana keerdtrepi jälge näägivad selle kasuks, et torn on enne kumer olnud, s. t. läbilõik on olnud ringi kujuline, nüüd aga poolring. Ka väliselt torni ehituselt on näha ülemine kumeralt torni osalt lamedale, Torni lame külge algab katuse viirude kohalt. (vt. pilt № 1 ja väljavõte № 3 järg. l.) Tornil on esikülge nagu ära läigatud. Torn ja kivi on krohvitud.

Torni küljvaade joon № 6

Vihterpalu kabelil on ka torn.

Risti nimis on pühendatud ristile
Kri ristiusu ja Õnnistegija kannatamis sümbolile.

Kirkon sisemus.

N° 7

POST CARD
CARTE POSTALE

Mizelada!

II Millal ja mis materialist on valmistatud kivine altar (ehk altariid, kui veel vana tarvitamata olemas)? Millest altari laud või alus (resp. kas ei ole keskaegset altarinivi, millel mitid nurkadel ehk keskel)?

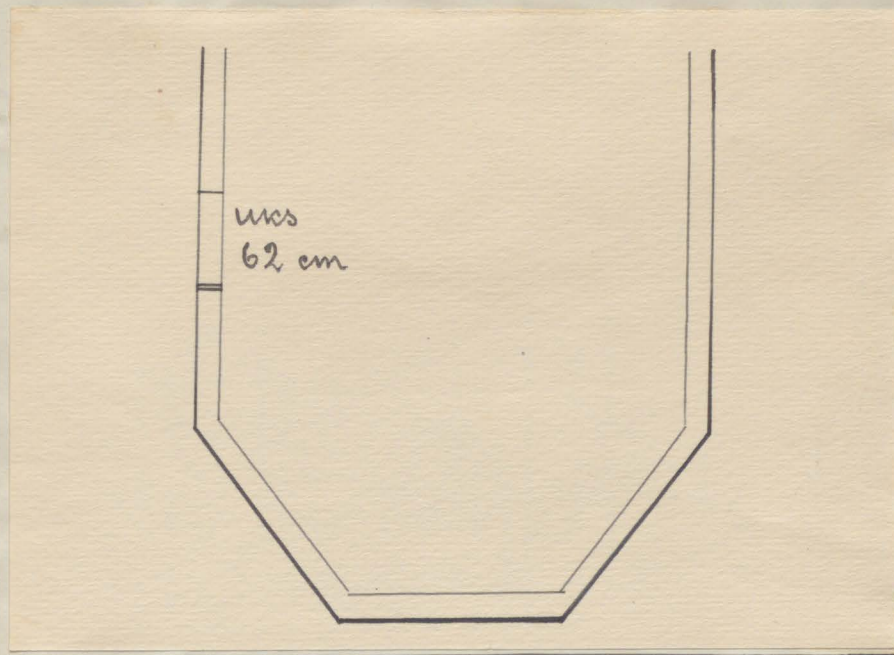
1870. a. on valmistatud kivine altar puust. Vana altariid ei ole kohal olemas, vaid vana altar on viidud vastu kivine nõukoogu tahtmist Tallinnasse muuseumisse. Altari laud on puust, keskaegset altarinivi ei ole. Altari on valmistanud klaverihäälestaja H. Normann Tallinnast.

Altari laua suurus : pikkus 173 cm
laius 80 cm
kõrgus 107 cm

Altari ette viib ainult 1 aste.

Altari võre pikkus 2,15 m
laius 3,62 m²
kõrgus 0,95 m

Altari laius 2,20 m

Altari võre ja altarile viiv uus joon. № 8

mis andmetel?

Altar on seinast 95 cm eemal, altari taga on nish (vt. p. XI)

Taga on olnud altari asemel) kujud:
Ristilöödud Ennistejaja, Maria ja
Johannes, kuid nüüd asuvad need kujud
kiriku laeva poolse võidu kaare seinal
altarilt arvates vasarcul. Kujude alused
on altari kõrval selgesti näha.

Altari taga asub aken, mis lauda-
dega kinni lööb, kuna aken oli
segavat valgust heitnud ja palvetajate
rahu mureneid (röster). (Vt. pilt. № 9).

Altar

Nº 9

III Mida kujitab altari pilt, kelle töö ta on ja mis aastast? Kui altaris mitu pilti ja määrdused, siis kõike täielikult kirjeldada!

Altari pilt kujitab ristilöödud Õnnistegijat. (Vt. pilt. № 9 ja № 7).

Altari pildil autori nimi ei ole, dokumentidest ka pole uskilt leidnud pildi maalija nime, vaevalt on usutatav, et selmainitud klaverihäälestaja Normann selle pildi maalis. Praegune altari pilt pandi koos altariga 1870. a. Normannile on 200 rubla makstud kõige töö eest, vahet kuulub selle hinnaga alla ka altari pildi maamine.

Altaris on 1 pilt, pildi kohal on Jumala silm kūrtega:

Altari pildi suurus: pikkus 117 cm
laius 86 cm

Altari pilt kujutab Õnnistegijat ristil. Kõied on löödud 45° all, pea on vasakule poole viltu vajunud. Jalad on ristile löödud 1 naelaga, vasak jalg parema peal. Kõivete ümber on nätt. Õnnistegija pea kohal on paber kirjaga:

Jesus Nazarenus

Rex

Judaeorum

Jesus on just hinge heitnud ja ilm on pimenenud, sõdurid on põgenenud, risti alla on jäänud ainult Jeesuse ema Maria, Maria Magdaleena j.t., kes nutavad. Kurb silmapilt!

Kunstnik on selle maalitud tumedates värvides, vastavalt sündmusele.

Altari nikerdusi vt. pilt N° 7 ja N° 9.

IV Mõningused kirjad leiduvad altariil,
altari pildil, altari võrel ja mis aas-
tast, kui kiri ne seda ei ütle.

Altari pildil kiri :

Jesus Nazarenus

Rex

Judaeorum

Altari pildi all asub kiri :

Sest kenda on Jummal maailma ar-
mastanud, et temma omma ainosün-
dinud // * Poia on annud, et üheski,
kes temma sisse ussub, ei pea hukka
sama, vaid et iggavene // ello tem-
mal peab olema

Joh. 3, 16

* // tähendavad rea lõppu algetestis.

Altavil asuva rucifii tähed:

<u>I</u>	<u>N</u>
<u>R</u>	<u>I</u>

V Mis materialist on kantsel ehk kants-
lid (kui neid mitu) ja mis aastast
nad on ?

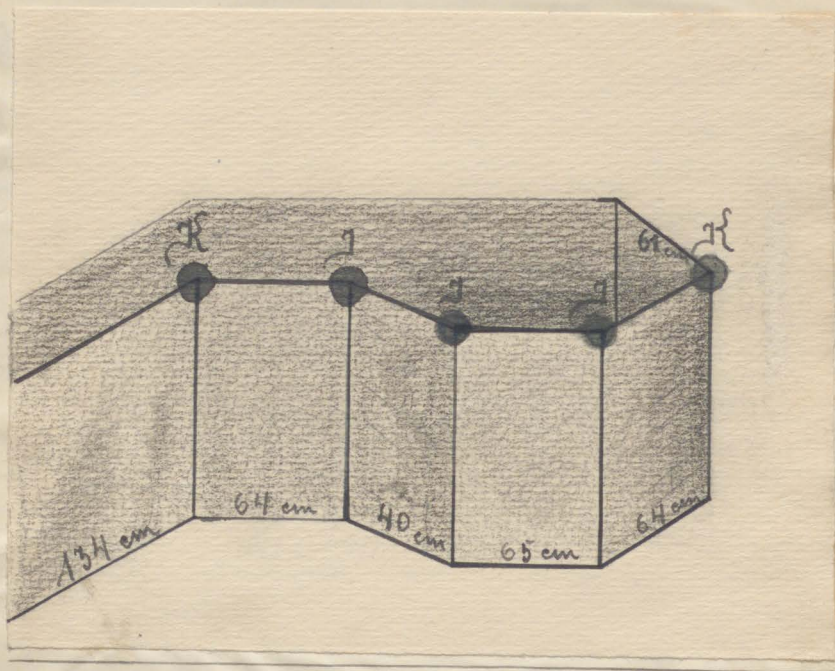
Kantsel on puust, barokstiilis
ja pärit 17. saj. (vt. pilt № 10).

Kantzel

№ 10

VI Missugused pildid resp. niivõrdused
ja kirjad leiduvad kantsil ning kants-
licatuuril ja missugused värvid esi-
nevad?

Kantsel ühes ingli- ja kuradi kirjudega joon. № 11

Kantsli ülemisel äärel on 5 kujulist
(vt. joon. № 11) ja nad kujutavad:

2 äärmist: kuradi märkeid (K)

3 siserist: ingli märkeid (I)

Kantsline võib uks. Kantsli uksel ja kantsli katusel on samad ilustused:

5 ilustist katusel ja 1 uksel (vt. pilt №10).

Kantsli välistel külgedel on 5 kujud. Kujud on valget värvi, 48 cm kõrged. (vt. pilt №7). Need kujud on apostlite kujud: Paulus, Peetrus, Johannes,

I kujud: paremas käes kinnipandud raamat
vasarus käes mõõk

See on Paulus

II kujud: paremas käes võti
pahemas käes lahtine raamat,
mida näitab vaatajale

See on Peetrus (vt. p. №7)

III kujud: paremas käes ei ole midagi,
hoiab 2 erinevat sõrme ülal
vasarus käes maakeru ristiga

See on Johannes (vt. p. №7)

IV kugi: paremas käes rinnine raamat
vasakus käes kirves

See on (vt. pt. №7)

V kugi: parema käe all hoiab midagi
vasakus käes rinnine raamat

See on (vt. pt. №7).

Kantsli värvid:

1. kuld
2. valge
3. hall
4. tumehall
5. sinine

Osad sama värve esineb ka kantsli
katusel.

Kujid on valged, sinisel alusel.
Kantsli tumedad kohad (paralleelsed
maaga) on tumehallid. Kuvadi ja
ingli massid on kuldseid. (vt. pt. №7).

Kantsline viiv uks on 77 cm lai.

Kantsline viib 5 madalat artet.

Kantsli kõrgus maast 128 cm, -lähimoot 133 cm

Kirjapöoprad?

VII Mis materialist, mis ajast ja misu-
guste kujutuste ning kirjadelega on ristimise
aitjaid ehk vaagnad? Mite neid on?
Kas leidub veel kuskil katolikuvaagne
ristimisvini?

Punasest vasest piserkune (lähimoot
pisemast osast 36 cm) 1772. a. ristimis-
vaagen. Kiri välimisel põhjal küljel:

Creütz Kirche

1772

Prague tarvitusel rahanõuna.

~~Punst piserkune (47 x 26 cm) risti-~~
~~misvaagen. Prague tarvitusel rahanõuna.~~

Valgest vasest piserkune (lähimoot
pisemast osast 38 cm) ristimisvaagen.

Valge vase-tina seguist üle hõbetatud
ümmerkune (lähimoot 24 cm) ristimis-
vaagen.

Rist punasest varest ristimis vaagnal Koop. № 12.

Ristimis vaagnal Koop. № 12.
and Ristimis vaagnal Koop. № 12.

Rist (vt. koop. 12.) punasest varest ristimisvaagnal asub vaagna põhjal siseküljel.

Tina-vase segust vaagnal asub põhja poolhel küljel kiri :

Porglaste leer 1914.

Porglaste leer 1914 koop. №13.

Selle ristimisvaagna on annetanud 1914. a. porglaste leer kirikusse.

Ristimisvaaga sisenisel põhjaküljel asub Tiiha Vanni kujutis (vt. koop. №15).

St. Augusti kirikusse antud ristimisvaagna

Täna - vase sejust rittimisvaagnal
on kiri äärel:

Laske lapsused minu juurde
tulla, sest misuguste päralt on
Jumalariik. (vt. koop. № 14.)

Täha Vämmi sümbol. Koop. № 15.

Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Laske kapsused

Hoop. № 14.

Ristimisvaagnaid on 4 :

1 puust

2 varest

1 tina-vase seguist

neist 2 : tina-vasele või valgest
varest on praegu ristimisvaagnatena
tarnitud, kuna 2 üle jäämisel on
raha nõud.

Katolnivaagset ristimiskivi ei ole.

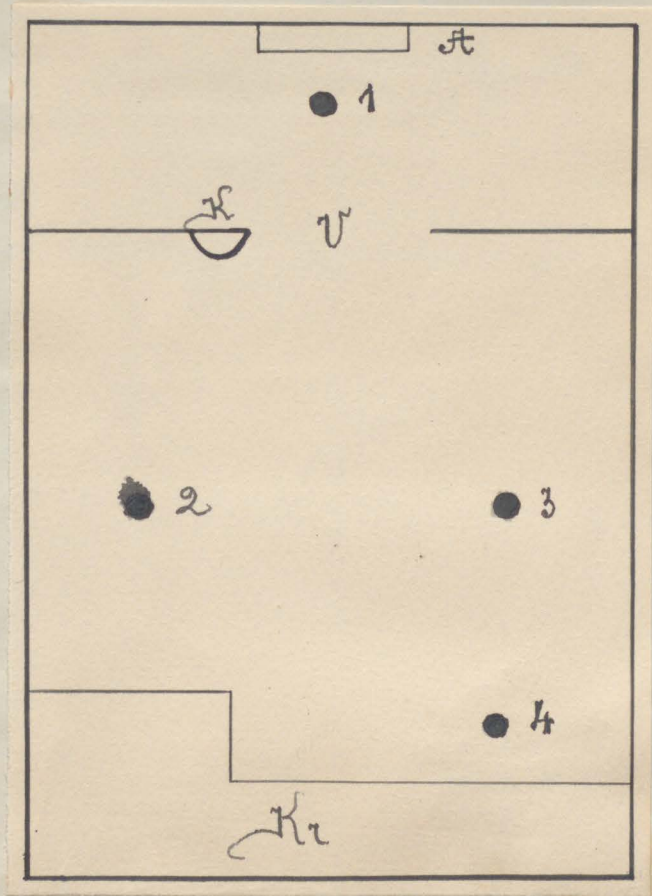
VIII Mis materialist, ajast ja missugu-
se riigiga on kroonlühtrid ning
lühtrid ja mitu neid on?

Kroonlühtrid on 4:

3 kollasest vasest

1 punasest vasest,

kõik õõnsad.

Kroonlühtrite asetus riigis. Joon. № 16

Joon. № 16 seletus:

1., 2., ja 3., 4 - kroonlühtrid

A - altar

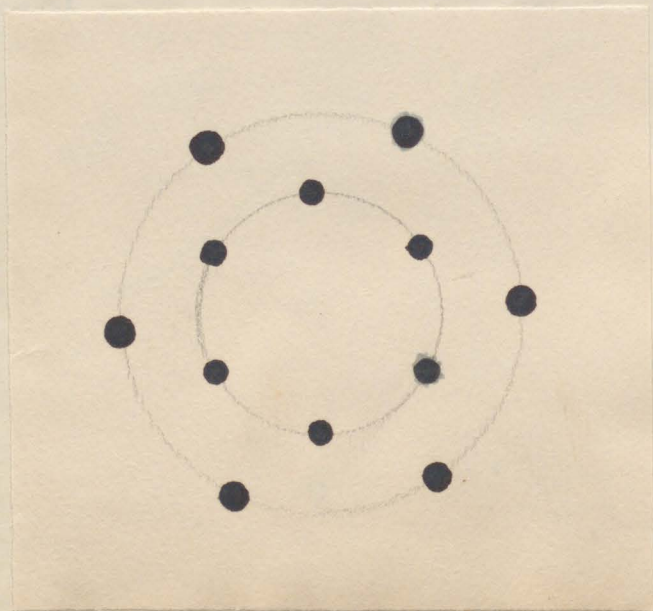
K - kantsel

B - võidukam

Kr - orelikoor

1. punasest vasest õõnes kroon-
lühter, 10 küünla asemega (vt. pt. № 9)

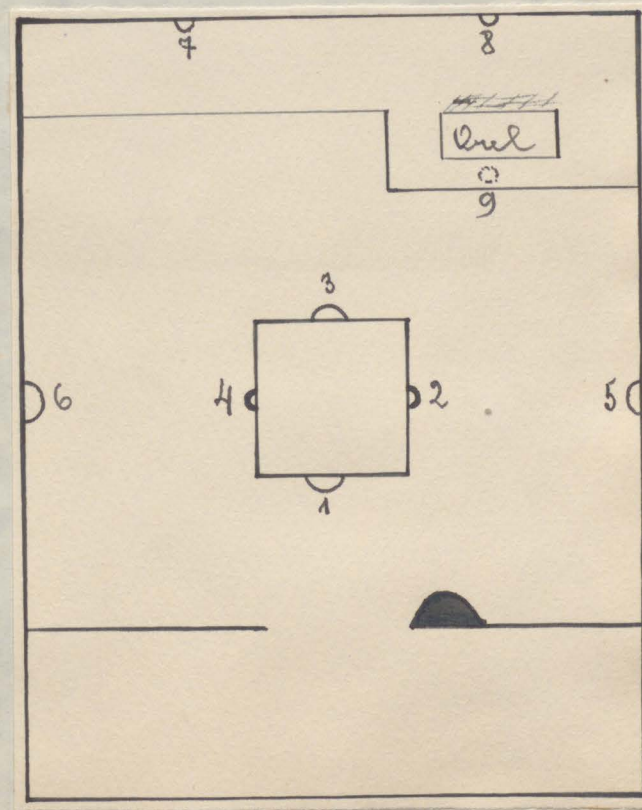
2. 3. ja 4. samasid
kollasest vasest õõnsad kroonlüh-
tid, 12 küünla asemega (vt. pt. № 10,
№ №)

2. 3. 4. kroonlühtri sissevõet. Joon № 17.

Lühtid 2. ja 3. on ostetud kiriku poolt õp. Mierwitsi ajal (1881-1893) 1885-1890. a. vahel. Kroonlühid on ostetud Tartust á 75 rubla, kogu siis maksis 150 rubla.

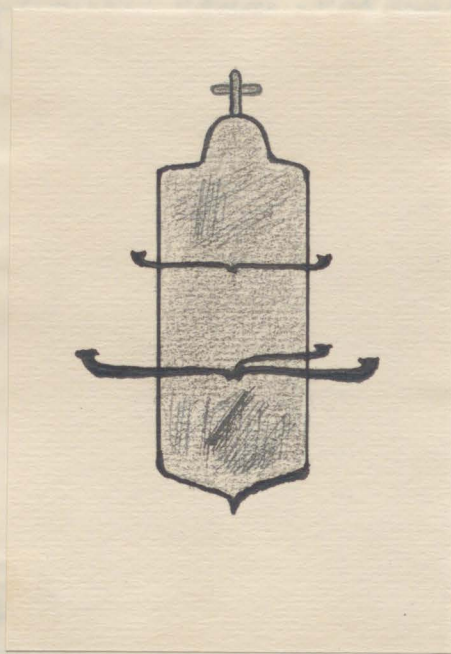
Kroonlühid 4. on kiriku poolt ostetud õp. Schmidt'i ajal Tartust sama hinnaga 1900 a. ümber.

Joon. № 18

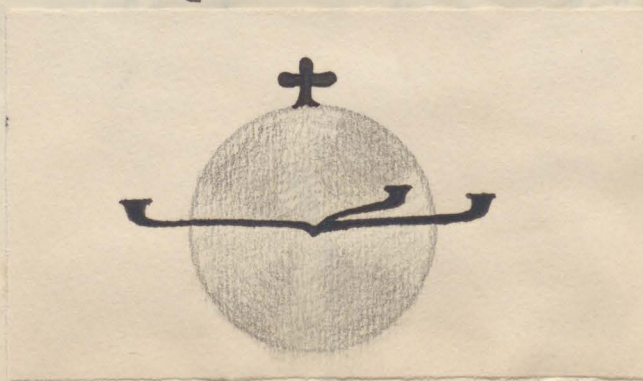
Lühtide ostetud viisid

1. 3. 5. ja 6 on puust sinisiks värvitud
lühtrid 5 küünla asemega.

1. 3. 5. 6. lühter Joon. № 19

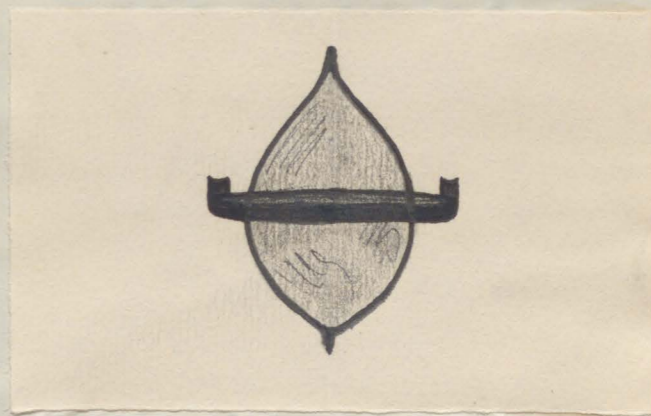
2. ja 4. on kollasest vasest lühtrid 3
küünla asemega.

2. 4. lühter Joon. № 20.

7. ja 8. plekist kollases värvitud lihtreid
2 künkla asemega.

9. plekist klaas-kollases värvitud
lihter 3 künkla asemega.

7. 8. 9. lihter

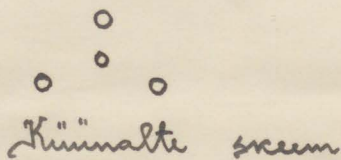
joon. N° 21.

Koosil on 2 punst sinises värvitud
lihtit 1 künkla asemega.

Kroonlihtreid on 4 ja lihtreid
on 9.

Lühtrid. Lühtrid on 5 paari.

1. 1 paar kollasest vasest lühtrid (29 cm kõrged). Need lühtrid on harrilicult alati altaril. (vt. pt. № 7, № 9)
2. 1 paar kollasest vasest lühtrid. Samased altari lühtritega. (vt. pt. №)
3. 1 paar kollasest vasest üle kullatud lühtrid (38 cm kõrged) 4 küünla asemega.

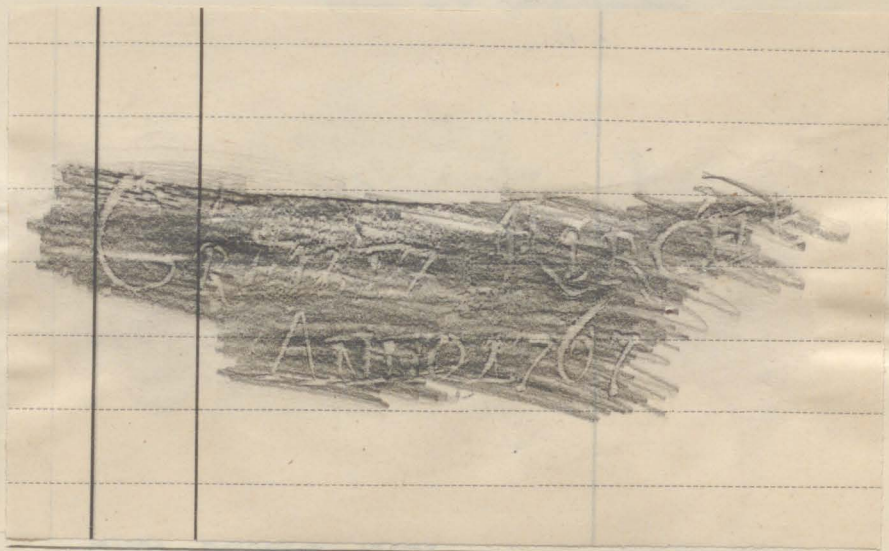

4. 1 lihter (25 cm kõrged) vasest 2 küünla asemega (harude laaris 38 cm). Need 4 paari lühtrid on kirikus.
5. 1 paar tinast lühtrid koguduse majas (27 cm kõrged). Need lühtrid on ^{kirikus} nõukogu linna Heebri töö, tina-rasa segu üle värvitud halli õlivärviga.

6. 1 paar punasest vasest lühtrid
(25 cm kõrged) kruvi stiilis.

IX Mis materialist ja ajast ja mis kirja-
dega on korikad, kannud, piteenid,
krutsifiksid ja muud kirikuväistad
ja palju neid on?

Varest liivanõu kirjaga:
GREÜTZ KIRCHE
ANNO 1767

Liivanõu kiri

Koop. № 22

Punavarega labidase liiva viskami-
sus.

Karikas, hõbedast üle kullatud
(lähimoot 13 cm, kõrgus 25 cm)

Kiri karika jalal:

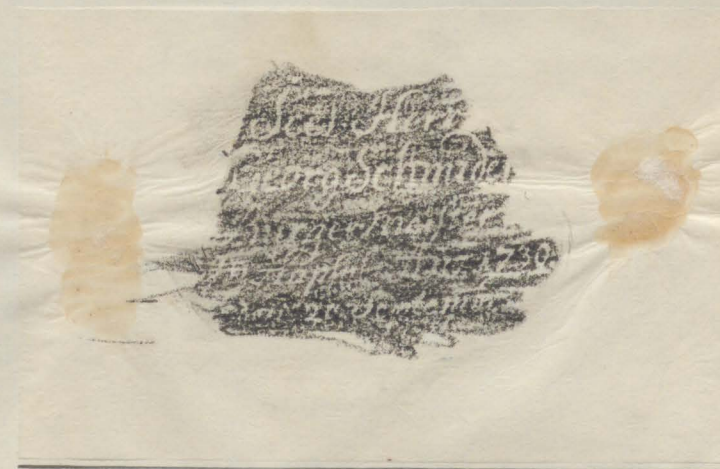
Seel. Herr

Georg Schmider

Bürgermeister

In. Hapsal: A. n. o 1730

den 20 September

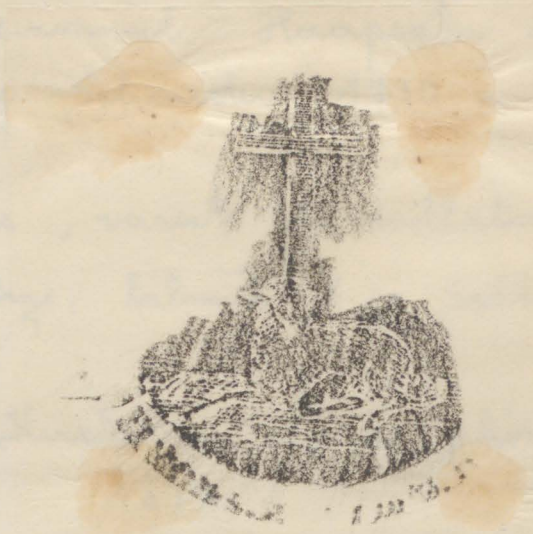

Kiri karika jalal

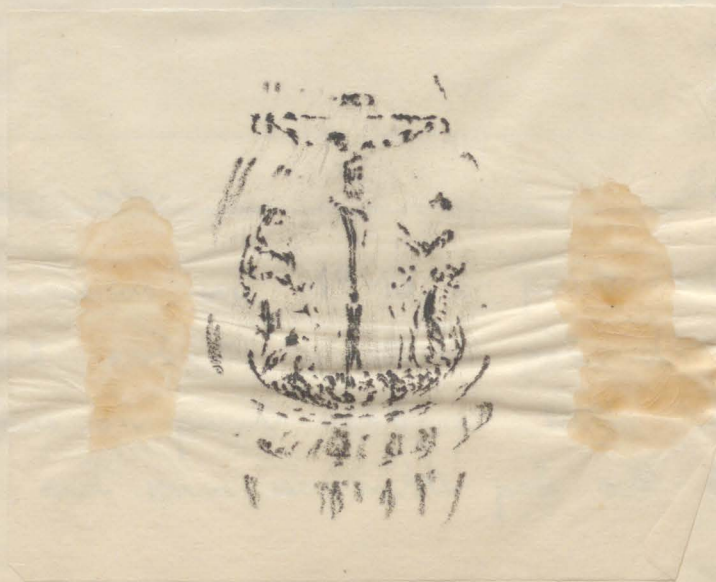
Hoop. № 23.

Karika jalg on kohni-tahvne.
Ühel tahul on elmainit. kiri, teisel
tahul talleke ja kohmandal tahul on

Jeesus ristil.

Talluse karika jalal. Koop. № 24.

Ristilöödn karika jalal Koop. № 25

See karikas on 1730. a. ja selle on
kirikule kinkinud Haapsalu linna-
pea Georg Schneider 1730. a.

Karikas, vasest üle kullatud
(18 cm kõrg, läbimõõt 8). Sellel kari-
kal kiri:

Der Kirche zu Kreuz gehörig
1873

Karika kiri

Koop. № 26

See karikas on 1913. a. pastoraadi
põlemisel kohati mustaks põlenud.
Karikas on pärit 1873. a. Ostja tead-
mata, kui kuu see mitte pole ostnud.

Kann valgest vasest üle häbetatud
(41 cm kõrgel). Kann jalal kiriku
pitsat ja pitsati all aasta 1883,
s. t. 1883. a. on kirik need kannud
ostnud.

Kann valgest vasest üle häbetatud
(41 cm kõrgel). Kann jalal kiriku pitsat
ja aasta 1883. Pitsati kiri:

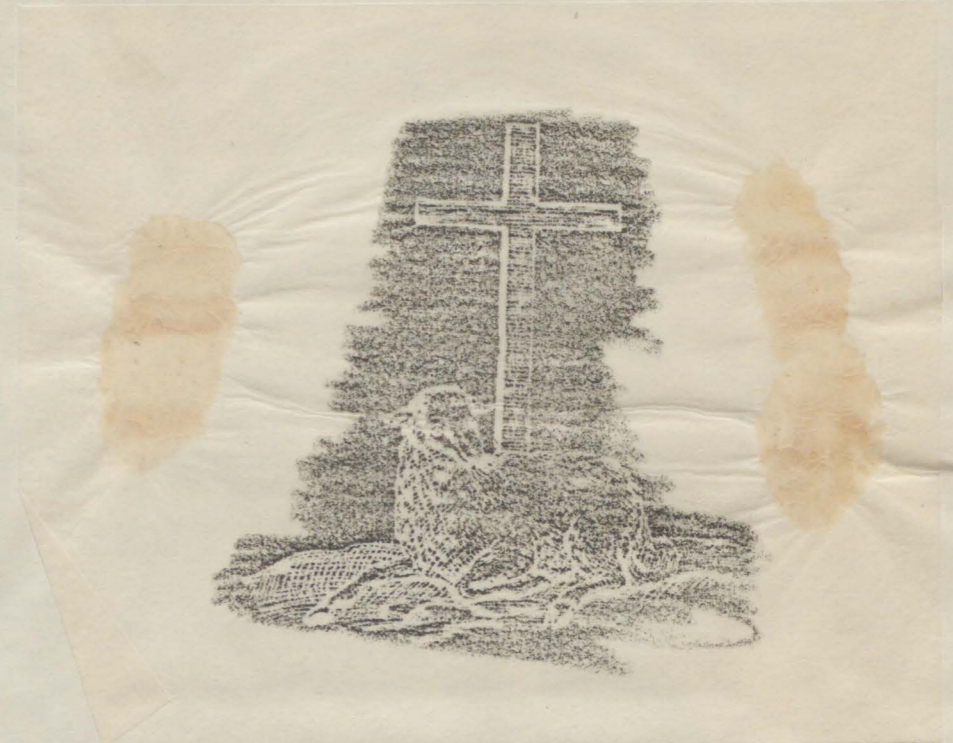
Siegel der Kirche zu Kreuz

1883

Pateen hõbedast (18 cm läbimõõt),
pateeni põhjal talukese kuzi. (Vt. koop. №27)

Pateen hõbedast üle kullatud
(läbimõõt 10 cm). See pateen on 1913. a.
talukahjul kohati mustaks põlenud.

Tallene ristiga pateni sise pöhyal. Koop. № 27

Pateni äärel kiri:

Tulge minna juure keie, kes vaeva-
 tud ja roomatud ollete ja minna
 tahhan teile hingamist sata.

Matth. 11₂₈

(Vt. koop. № 28.)

Kiri piteeni äärel

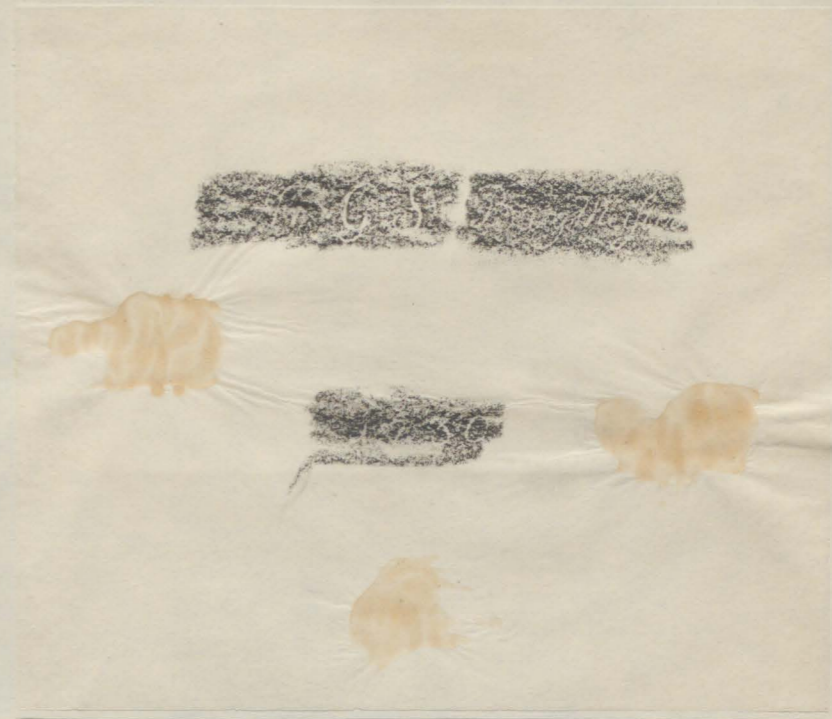
Koop. № 26

Ublaatide karp hõbedast, pinergune
(15,5 cm püsim läbim., 11,5 liikum, kõrgus 5 cm).

Tõhjal välgaspool kiri:

Hw: G: S: Fängermeister

1730

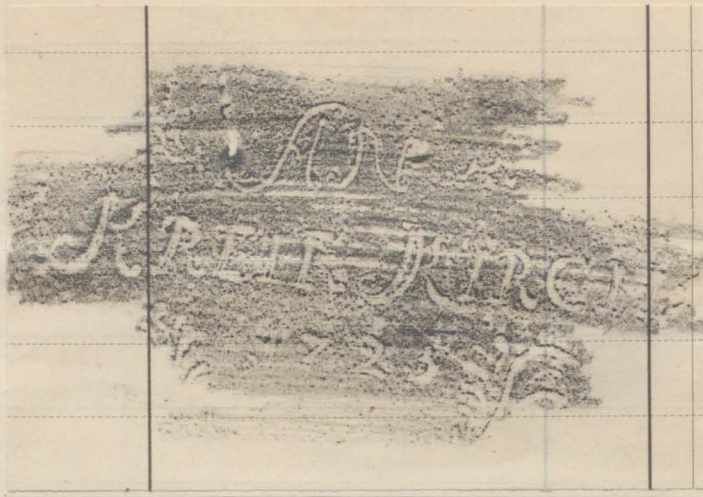
Kiri oblaatide karbi põhjal Hoop. №29

Oblaatide karbi on kirikule kinkinud
 Haapsalu linnapea G. Schneider 1730. a.,
 sama, kes karikagi kinkis.

Kirikule käärikambri 2 tina kannu.

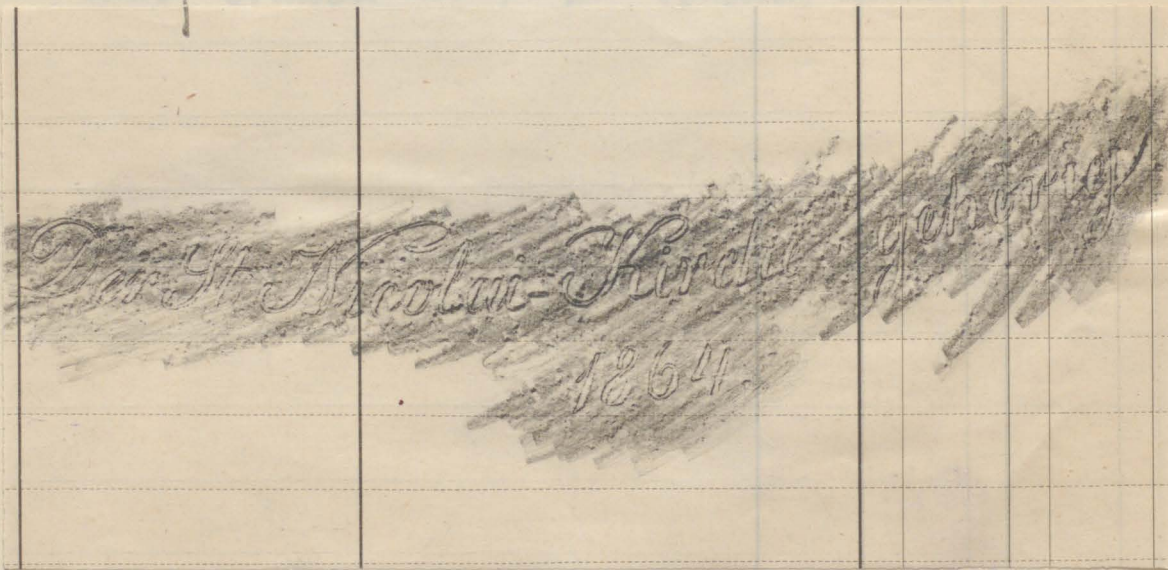
Ühel kivi: KREIZ KIRCHE
 1725

Teisel kivi: Der St. Nicolai Kirche gehörig.
 1864

An Kreutz Kirche 1725 Koop. №30.

See kann on kirivule 1725. a. ostitud.

Der St. Nicolai-Kirche gehörig 1864.

Koop. №31.

See kann kuulub, nagu kiri kannul
näitab, Lääne-Nigula kirikule. Kuulus
sai Nigula kann Risti kiriku käärikambri?
Enne 1643. a. oli Nõva abikirik Lääne-
Nigula kirikuga ühendatud, kuid 1643. a.
peale kuulub Nõva abikirik Risti alla.
Kann võis jääda Nõvale või hiljem toodi
Ristile. Kuid kannul on aasta 1864.

Vahet Ristil onal põlvud kannu
kirikute lahutamisel 1870. a. (lahutati
Risti Madise alt) või Nigula kirikus
või andis tarvitada oma kannu, mis siis
siin jäi. Kui siis võib see kann Nigula
kirikult Ristile tarvitada antud olla, kuid
hiljem jäi Ristile.

Üldse on Risti kirikul:

käivikaid	2	(ühte tarvitatakse)
kannu	4	(kahte tarvitatakse)
pateene	2	(ühte tarvitatakse)
oblaatide korp	1	.

Teale nende veel koduse armulausa
garnituur puu kastis. Kast pikk 28 cm
lai 22 cm
kõrge 10 cm

1 paar lühtrid (12 cm kõrged) naurast
üle hõbetatud.

ablaatide karp (6 cm läbimõõt)

pateen vasest üle kullatud (8 cm läbim.)

krutsifiks (25 cm kõrge) naurast hõbetatud

karikas (kõrge 12,5 cm, läbim. 5,5 cm)

vasest üle hõbetatud

veinipudel (kõrgus 8 cm, läbim. alt 7,5 cm)

punane kate (33 x 46 cm).

Altaril on krutsifiks.

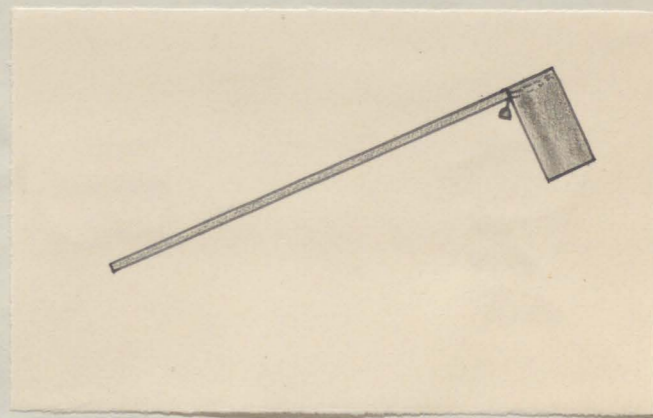
Must krutsifiks puust mustakes värvit
ud alusel. Aluse pikkus 24 cm

laius 16 cm

kõrgus 11 cm

Risti kõrgus 90 cm ja laius 49 cm

Ristilöödu kõrgus 50 em. (vt. pt. № 7 ja 9.)
 2 raha korjamisnõu, kellaga, katoliku
 ajast, pika varrega (varre pikkus 196 em).
 Nõu (toos) läbimõõt 14 em ja sügavus
 20 em. Nõu, toos on puust, riidega kaetud.

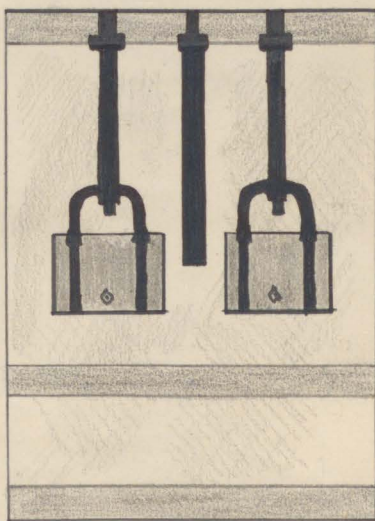

Rahakorjamisnõu Joos. № 32.

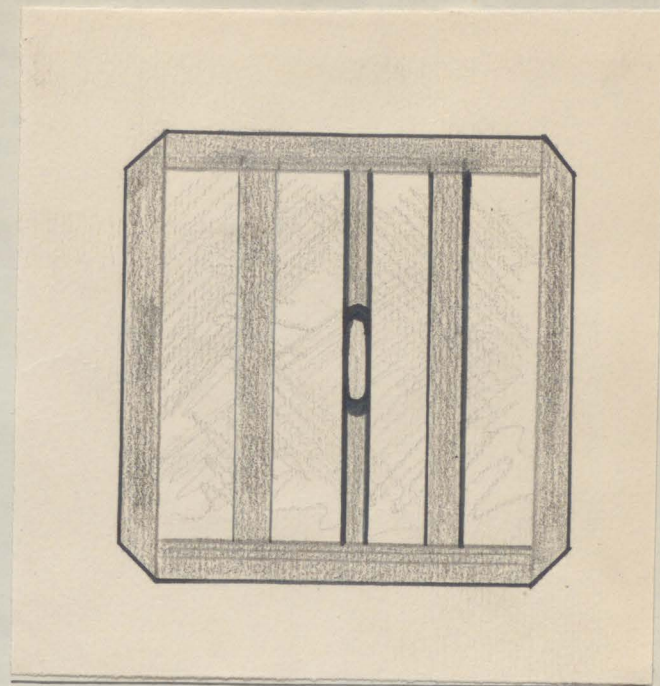
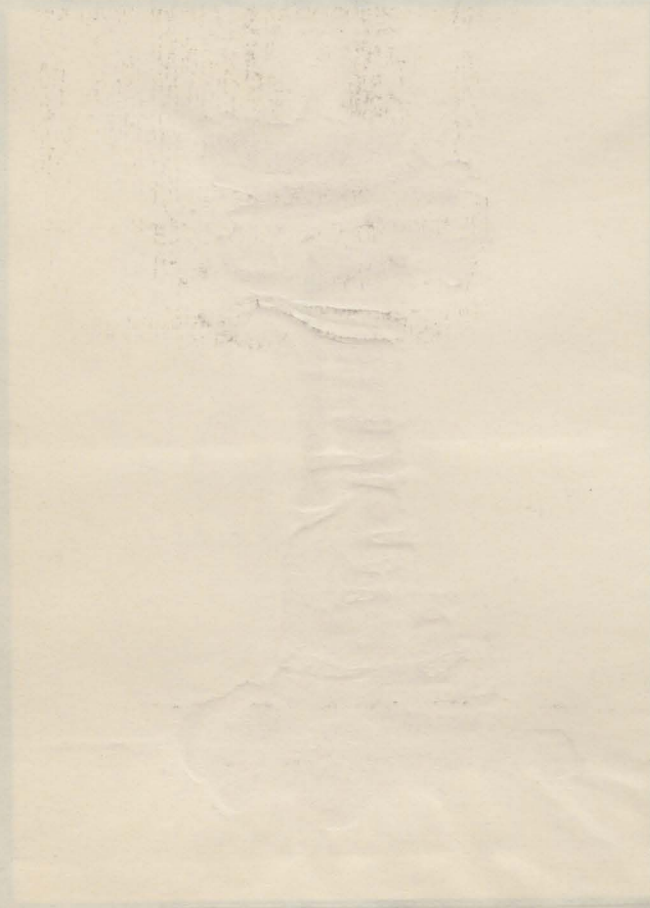
Vana rahapank, mille olemasolu mainitakse juba vanimas olemasolevas visit. prot. - is 1769. a. Rahapank on puust, nautatud plekiiga, 2 lukuga: pikkus 26 em
 laius 25 em

laegas?

Rahyparek on seinä külge kiinnitatud
naudkadelega või kinni krohvitud. Rahyparek
asub käärikambriis.

Rahyparek restvaade Joon № 33.

Rahapanku pealtvaade Joon N° 34

Orel. Orelil kiri:

Gustav von Knorring
Anno 1852

Knorring, Risti kiriku organon,
Vihterpalu mõisa organon, on Risti
kirikule praeguse oreli keisrinud.
Orel on valmistanud Tallinnas
G. Normann, klaverihäälestaja.

Orul.

Nº 35

Orel on kingitud 1852. a.

Rohelist värvil orl on väike ja nägus. Orel on 1 rea pedaalidega, 1 rea sõrmistikuiga, 30 klahvi ja 10 registriiga.

Orelil on Kustav von Knorringi vapp.

(Vt. pt. № 35.) Oreli pikkus 2,92 m

laius 1,01 m

Oreli koori laius (ulatus kirikusse) 2 m 20 cm, orli kohalt aga 5 m.

Vapp: värvil kiskel kilp, mille peal paasun. Paasun on punane. Paremal pool (altariilt vaadates) on sinine, vasakul kollane. Paremal pool kilpi on roosa mees, kellel riide ümber rõivas, mis on alasti, mehe vasakus käes on suur sõjariist, paremal käsi on kilbi küljes. Kilbi peal on rohelised sulged kuldsest alusest.

Vasakul pool kilpi on punane lipp, mõõne, punane lipp ja paasun.

(Staaburvi vapp värvil (40x30)

hormel lüvi (aals)

peal rüüpli pantsoordet naatpea
kon all lehed

X Mis materialist või ajast, mis kujudel või
kujudel on ristpalke (trabes), kus seda
olemas? Kas on veel teisi ristpalke olemas?

Risti kivikul traberi ei ole
olemas.

Kivikul

1836

Kivi 4

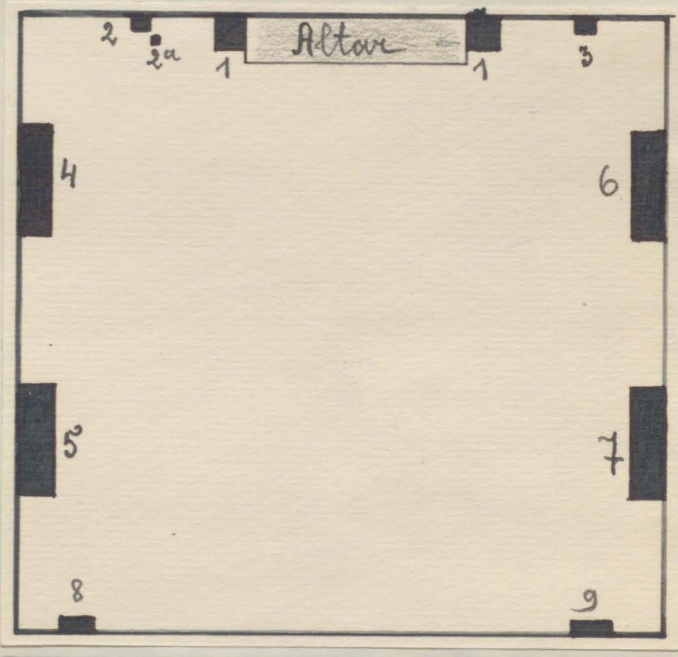
1836

Kivi 4

1836

XI Kas on olemas kiviseintes nische
ja seinakappe ning millers neid avas-
tavasti on taunitatud ?

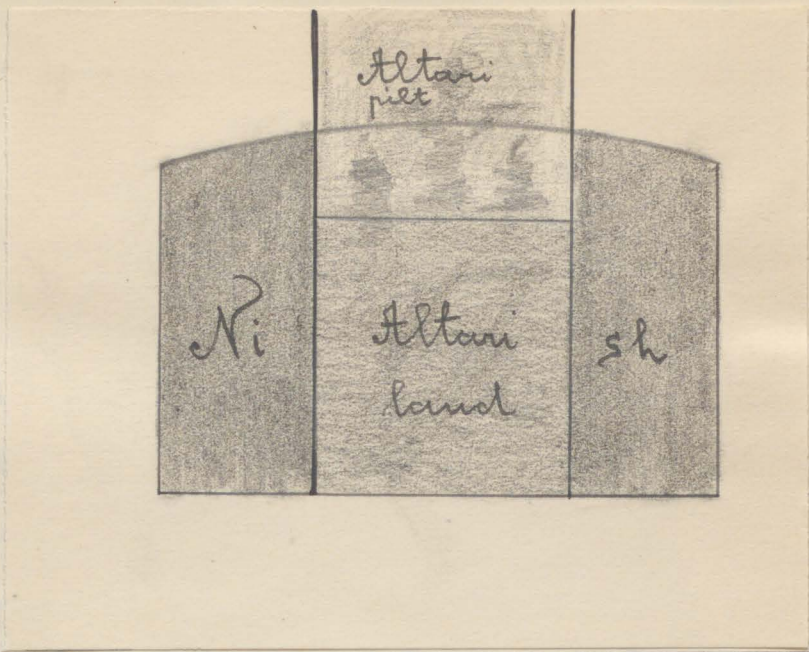
Kõik nishid on koori osas.

Nishide asetus Joon. №36

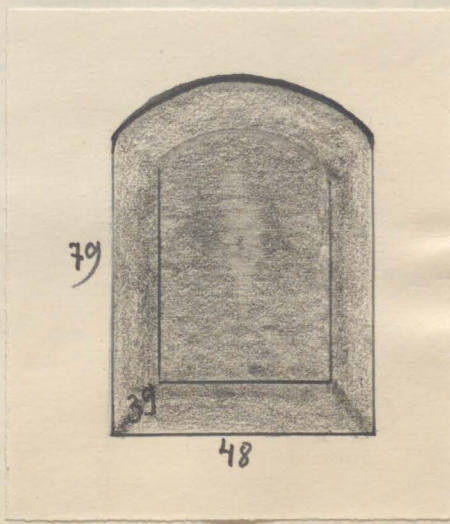
Nish 1. Pikkus 4 m
laius 93 cm
sügavus

Nish 1 asub altari taga ja ulatub
pörandani.

Nish 1

Joan. N° 37

Nish 2

Joan. N° 38

Nish 2. Kõrgus 79 cm
 laius 48 cm
 sügavus 39 cm

kaugus altari nishist 78 cm

kõrgus põrandast 117,8 cm

(vt. pt. № 7, 9, 10 ja)

Nish 2 on kindlasti katoliku aegne
pühaku kuzi või pildi asukoht, nagu
nagu veel kreka katoliku kirikutes.

Nish 2 pärit siis katoliku ajast.

Nish 2 peal asub alus, kus enne on
olnud Maria kuzi, mis nüüd kiriku
laeva poolel küljel võidukaare seinal.

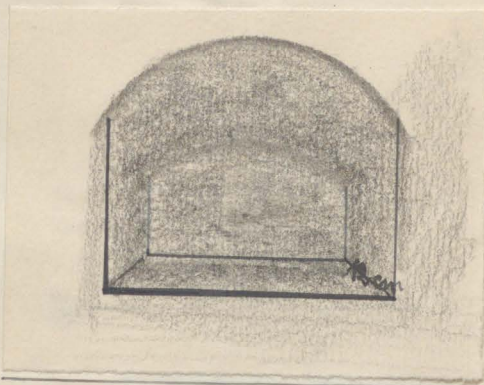
(vt. pt. №)

Nish 2 a väline laius 30,5 cm
 seesmine laius 18,5 cm
 sügavus 24 cm
 väline kõrgus 23 cm
 seesmine kõrgus 18 cm

kõrgus maast 64 cm, kaugus altari

nishist 53 cm.

Selle aegse otstarb teadmata.

Nish 2^a

joon № 39

Nish 3.

Kõrgus 77 cm

laius 61 cm

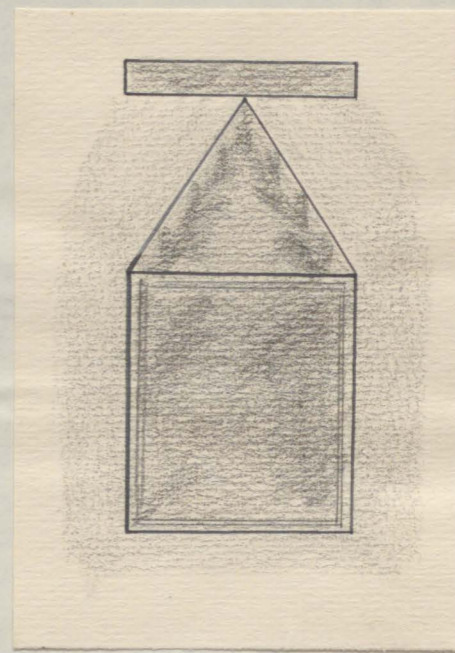
sügavus 55 cm

kõrgus altari nishist 79 cm

kõrgus põrandast 105 cm

Nish 3 on jälle kindlasti katoliku
aegse pühaku kuju või pildi asukoht,
kus teada siis asetati ja künnlaid
süüdati. Selle nishi kohal asub alus,
mille peal enne oli Johannese kuju olud,

mis nünd võidukaare seinel asub.
(vt. pt. № 7).

Nish 3

joon № 40

Nish 4. Kõrgus 103 cm
Laius 223 cm
sügavus 77 cm

Nish 6. 7 samased 4-le.

Nishide 4. 6. 7 otstarvet ei tea üldse.

6 ja 7 on sümmeetrilised ja analoogia 4- ja 5-le.

Nish 4 kõrgus maast 103 m. (vt. p. № 7).

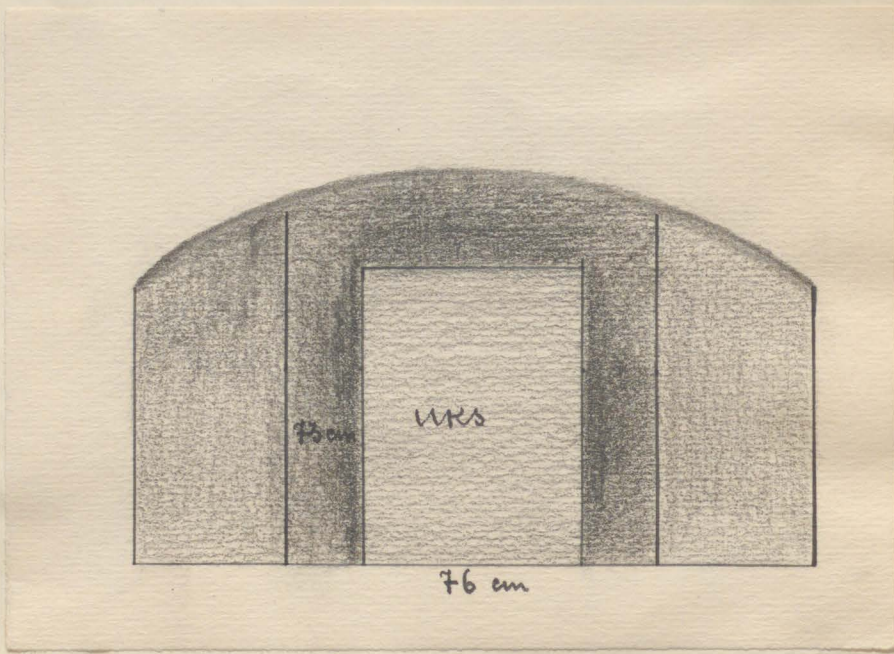
Nish 6 ja 7 on täpselt sama suured
kui n. 4. Nish 4 sees hoitakse praegu liht-
reid, liivanõud ja lalidat.

Nish 5, selles on käärikambri uks.

kõrgus 2 m

laius 1,87 m

sügavus 0,82 m; ulatub põrandani

Nish 5

Joon. № 41.

Nish 8 ja 9 on sarnased.

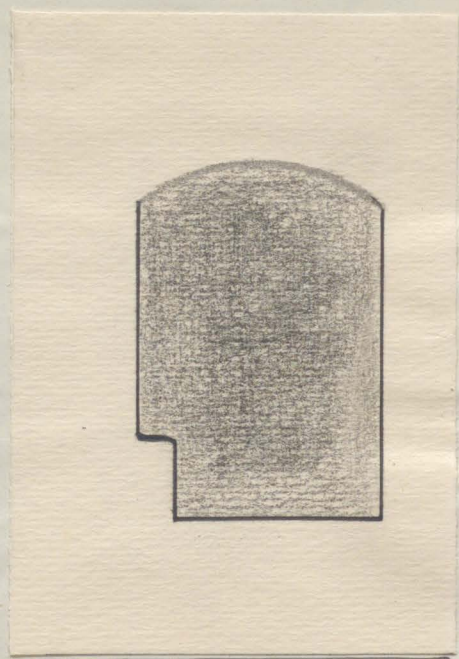
Kõrgus 120 cm

laius 64 cm

sügavus 44 cm

Kaugus võidukaare avausest 37 cm

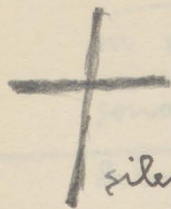
Kõrgus maast 21 cm

Nish 8

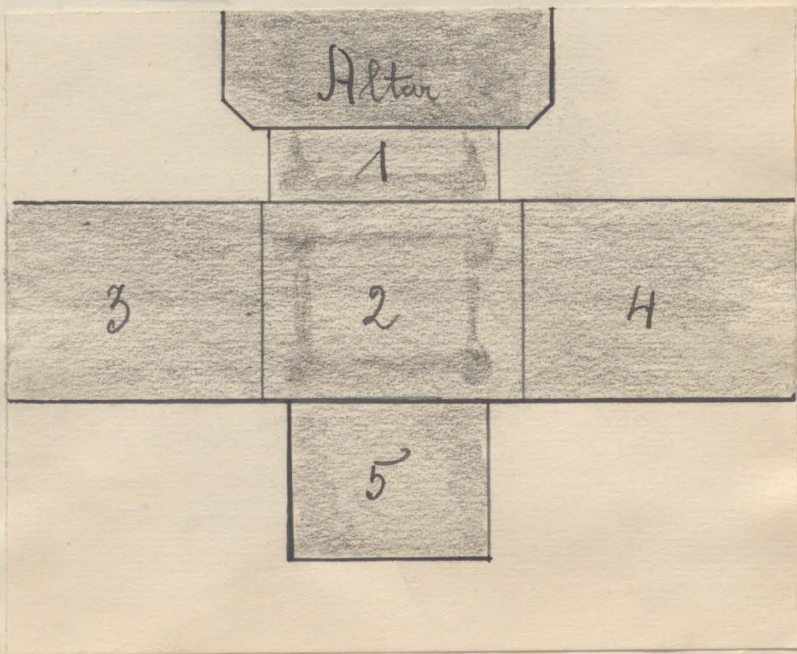
Joon № 42

XII Missuguste rüütuste ja kirjadelega on haarakivid ehk haamad, sarcophaagid ja muud haaramängid kirikus?

Haarakive on 5. Neist 3 on täiesti siledaks kulunud, 1 on veel natuke krobeline ja 1-elt võib veel mõni sõna luudolugi (näit. "Anno").

Terre kiriku põrand on kaetud praekivist plaatidega, mille suurus enamasti 50x50 cm. Kuid rehnaint 5 on märksa suuremad.

Haarakivide asetus

Joon. № 43

N° 1 on kõige paremini säilinud, sellel on näha nurkadelt ristid ja ka mõned sõnad ja mõisniku vapp. N° 2 on krobeline, kuna N^o N° 3, 4 ja 5 on täiesti siledaks rühunud.

1. pikkus 69 cm, st. 69 cm laiene riba ulatub altari alt välja ja on raske otsustada, kas see on hõmaksivi pikkus või laius. Analooogia põhjal teiste hõmaksividega peaks see olema laius.

laius 69 cm näha, ülyäänud ora altari all.

pikkus 214 cm

2. pikkus 270 cm

laius 152 cm

3. pikkus 208 cm

laius 149 cm

4. pikkus 191 cm

laius 111 cm

5. pikkus 152 cm

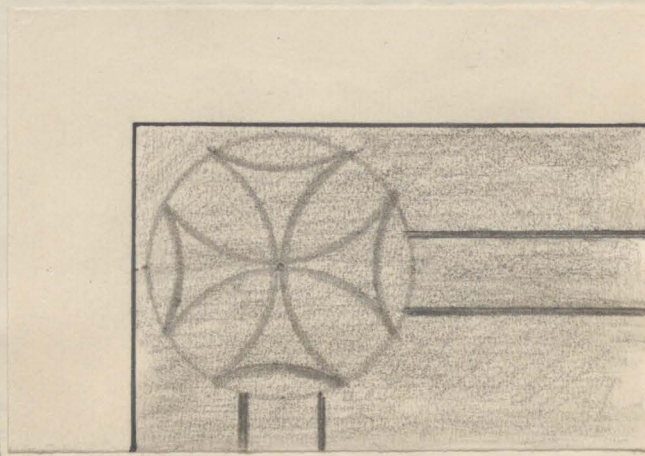
laius 110 cm

Teiste kindle analoogia põhjal võib öelda, et № 1 -st on umbes 1 meetri osa altari all.

№№ 3, 4 ja 5 on siledad.

№ 2 all kõnises tugerasti, jalaga pöüntades, selle all on krüpta.

№ 2 on ainult ristid näha nurgadel, misde on ainult krobeline, millest võib järeldada, et enne on sel kivil kiri peal olnud.

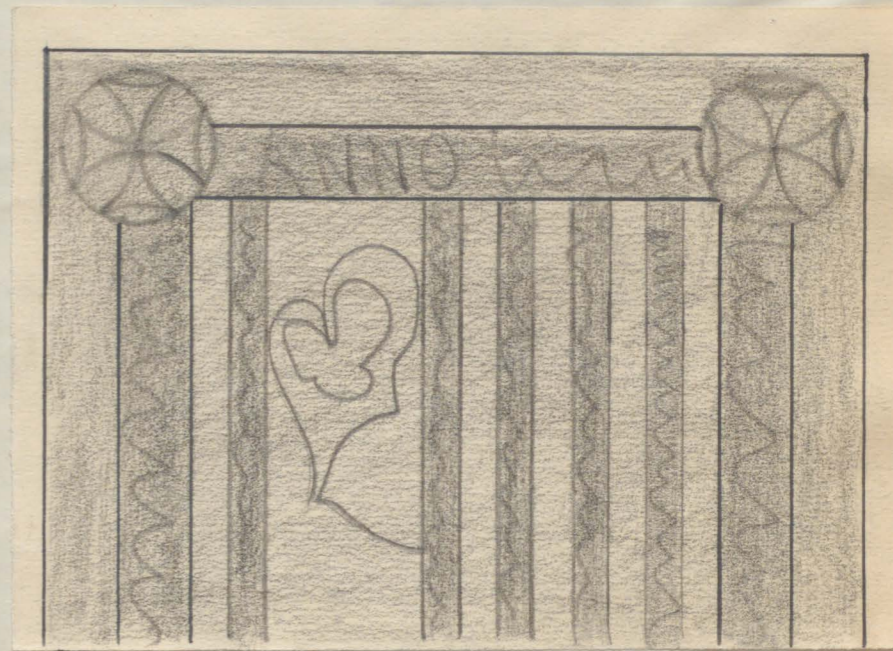

№ 2 rist ja ribad

Joon № 44

Risti läbim. 41 cm, riba laius 19 cm

N° 1 selged ristid nurkadel:
risti pikkus 21 cm
risti laius 21 cm
ringi läbimõõt 29 cm
riba laius 16 cm

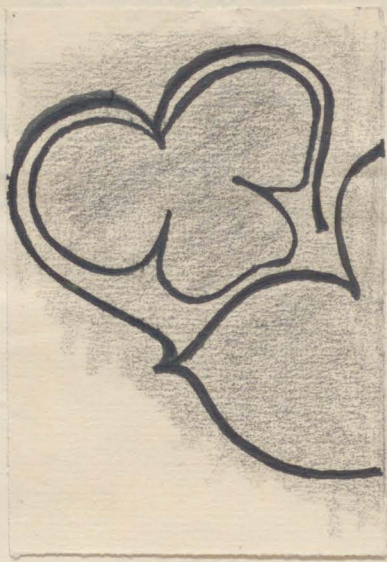
N° 1 kumari ühes vapiga joon N° 45

Libanus hater hupis 1 the
 in the survey the
 in the survey the
 in the founded zone
 in the survey the

in the survey the founded 1 the

mis and metel 2
 cf. B. 2

N° 1 hanakivi vapp.

Vapp

joon. N° 46.

Vapi suurus : pikkus 54 cm
laius 39 cm

Kellele võiks see vapp kuuluda? Kõstri
arvates Kloostri vallas Maadise kihelkonnas
asuva Paadise kloostri abtidele, kes
alla kiriku alla maetud.

Elvikul
välisseinal ukse kohal on kiriku ehitami-
se ajal ametis oleva abti nöö kivistis.

Vapp võib kuuluda ka Risti kiriku patronile

Werde #
wappig!

Risti mõisa omanikule Mohrenschildt'ile
või kompatron Knorringule. Kuna Knorringu
vapp on orelil, siis kuulub see vapp kas
abtidile, Mohrenschildt'idele või ka Flattu
mõisa omanik Rammidile.

Kasohi arkivis matuk-
Bohtad jastuoplaen
mojate jare. ef.

XIII Kas on kiriku all vana kriptat
ja teisi hauakambelid olemas ja mis
on neist teada? Kes on sinna maetud?
Missuguseid kirji leidub seal?

Kriptat on küll kiriku all, sest
kõndides kõmised kõik vartu. Kriptadesse
on maetud kloostri abte ja mõisnikke.

Keda just, seda ei tea. Kloostri arvates
olla terve kiriku aluse sümmeid täis, viti
aga koori osa. Õp. Schmidt ajal (1896-
1910) tulnud tihti ammuksajaliste meenutamis
ette kriptadest tänuvate lõhnade tõttu,
sellepärast lasnud õp. Schmidt kiriku alu-
se mullaga täita, s.t. puusärkidele
mulla peale ajada. Nii on siis nüüd
kirikualusel puusärkid mullaga kaetud
ja kiriku aluse mullaga täidetud.

XIV Mis materialist, kas vapiga ehk ilma
on kirikus, kabeletes leiduvad epi-
taafid (kristi keelsed kuni 1861 aastani
ehk võimaluse korral kuni 1870. a.)
ladina keelsed kõik, muukeelsed kuni
1830. a.) ?

Kirikus epitaafe ei ole.

Epitaafi koguduse toas:

Siin hingab Jumala rahus

Jaan Reinthal

sünd. 22. Märts. 1822.

surn. 31. Jaanuar 1897.

Flatuküla mõisaomaniku Ramm'i
epitaaf:

Gustav Adolf

von Ramm

Erbherr auf Flattonküll

geb. 14. Dec. 1834

gest. 9. Jan. 1911

Muid epitaafe ei ole.

XV Mis aastast, mis kirjadega pi kuni rasked on kiriku kellad ?

Suurem kell, varest (diameeter 53 cm)
Suurem kell on 1613. a.

Kiri suuremal kellal:

ANDREAS EHEM FECIT
ME ANNO 1613

DA PACEM DOMINE IN
DIEBUS NOSTRIS

Tõlge: Andreas Ehem tegi mind 1613. aastal.
Anna vabur, Issand, meie päevadele.

Vähem kell, varest (diameeter 43 cm),
aastast 1673.

Kiri vähemal kellal:

AVE PIA VIRGO MARIA

GRACIA PLENA DO S

ANNO 1673

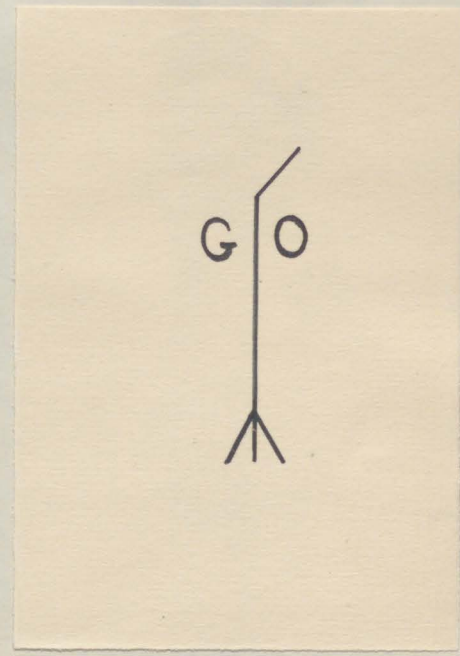
2

Mis alufel ?

DO S = DOMINA SANCTA

Tõlge: Ole trinitatud Piha Neitsi Maria,
täis armu, pühitsetud Jumalanna
aastal 1673.

Vähemal kellal vabriku märke

Vabriku märke Joon. N° 47.

Vähemal kellal on sõnade vahel
kujutised ja pildid. "Ave" es on
hobune, "Pia" es naise kuju, "Virgo"

ees inimene välgisuitatud vasaku käega,
„Maria“ ees lamav koer, „Gratia“ ees
inimene, kes hoiab 2 kätt kannelt, „Domina“
ees tall.

XVI Missugused monumentaalkirjad lei-
duvad muide veel kirikus, näites:
seintel, ustel, pinnidel, orelil, pil-
tidel jne?

Muud Monumentaalkirji kirikus ei leidi.

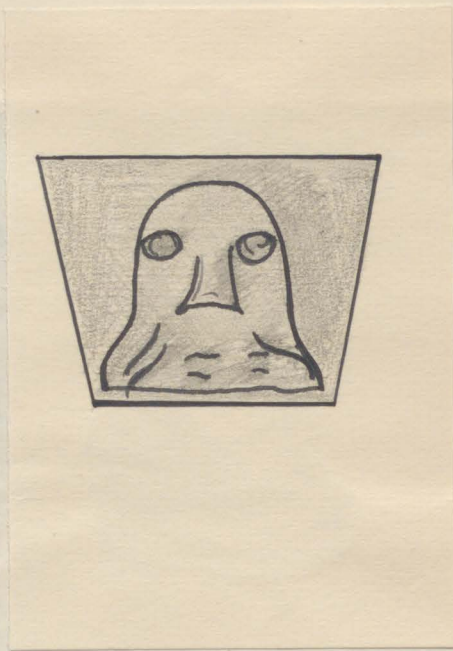
... .. IVX

... ..
... ..
... ..

mis and metal?

... ..

Kiriku välisinal uuse kohal arub
mingisugune näo kujutis. See olevat
kiriku hitamiscarne abt.

Abti kujutis Joon. № 48

See arub kiriku välisinal uuse
kohal ülalpool abti kujutist ühes rist
(vt. pt. № 56)

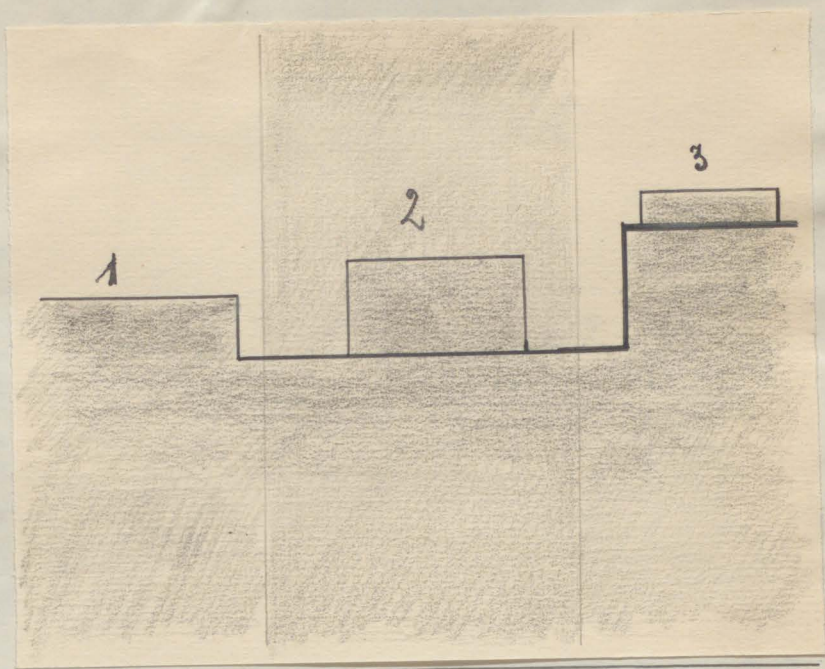
Хірикун сісемус, паремал кужид

№ 49

Võiduseaare kiriku laeva poolhel küljel
kiriku uksest vaadates paremal pool asuvad
3 kujud: Maria, Jeesuse ema, Ristilöödud
Õnnistegija ja Johannes (vt. pt. № 49).
Varem olid asunud need kujud praeguse
altari kohal (vt. joon. № 50). Kujud
on puust ja väga vanad. Lvi. Ney
peab neid kujusid väärtuslikumaks kui
tervt kirikut kogu. Kujud on rõhik-
likult üle vöõbatud lühajaga 4-5 aastat
tagasi olnud remondi ajal (vt. väljarõte
№ 3). Varem on kujud olnud loomulikes
värves. Need puu skulptuurid on väga
väärtuslikud. Peab mainima, et Risti-
kirik on ka muinsuskaitse all ca 1926.a.
peale. Kujud on varem asunud altari
kohal ja kahel pool altarilt arvates. Ku-
jude alused on praegu alles.

1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100

mis and metal?

Kujude vanad alused

Joon № 50.

1. alus 77 cm pikkus

3. alus 41 cm pikkus

1. alusel on ohud Maria, 2. alusel
(praeguse altari taga) on ohud Õnnistegija
ja 3. alusel Johannes.

XVII

Missugused haavakivjad on kiriku ümber olevatel haavadel (eesi keelud kuni 1861. a. resp. 1870 a., kaduna keelud kõi, muu keelud kuni 1830. a.)? Kas on need kivjad lamavatel haavakividel, või ristidel, või sammastel ja mis kujulised on need plaadid, ristid ning sambad? Kes on need maetud inimesed olnud, kui haavakivi seda ei ütle?

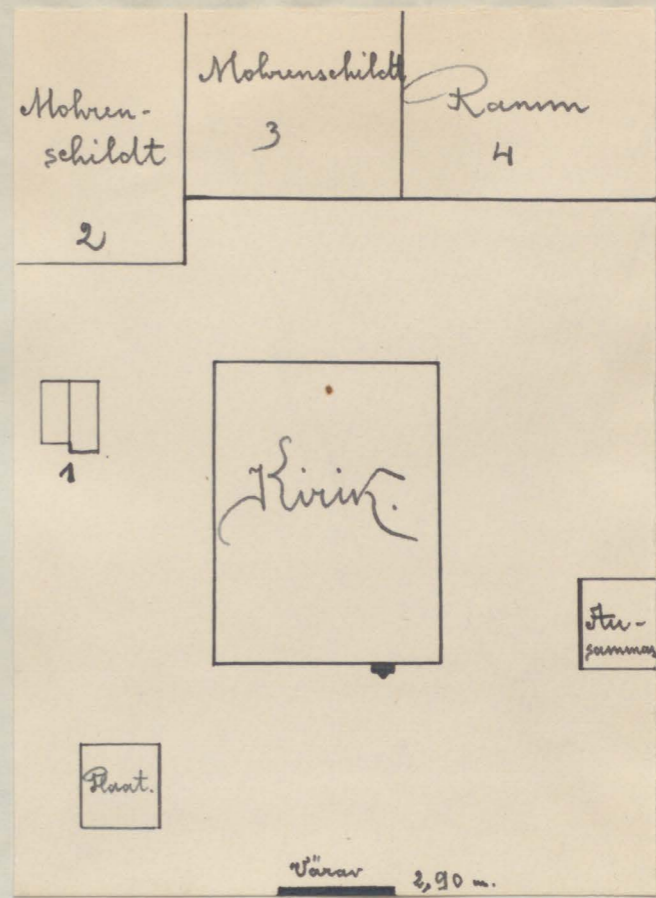
Ristil moodustavad kiriku ümber olevad haavad suunad, mida nim. Krikuvad või kiriku ümber olv suunad.

Krikuvaia asub ka Risti langemud kangelaste mälestussammas (vt. p. №). See on suuruselt ja välimuselt harilikku haavasamba suurus ja kõrgune, mitte aga langemud kangelaste mälestussammas. Selles on ta liiga väike.

Krikuvaia varakut kätt (varavast vandates) asub 1 haavalaat, mis aga täiesti siledaks on kühunud.

Laat on 50 cm kõrgusel alusel.

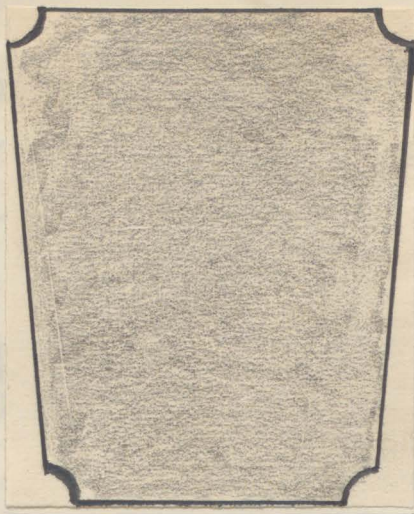
Aluse suurus: laius 1,66 m
pikkus 1,73 m

Kivisaia plaan Joon N: 51.

Plaadid suurus: pikkus 1,95 m
 laius a 1,57 m
 laius b 1,85 m
 paksus 0,08 m

Plaadid kivi karkudele, s.t. plaat on
 silindriks hõõrdunud.

Plaat kirikuaias Joon. № 52

1. haavaplats . 1. haavplatsile on maetud
öp. Biddleri 2 väikent last:

Roland Biddler

19. II 1920

23. IX 1920

ja suuult sündinud Angelica Biddler.

See veini on lihtsal puu ristil.

2., 3. ja 4. haavplats kuuluvad mõis-
nikule. Kirikuaias ongi maetud ainult
mõisnikke. Surnud on maetud Risti kiriku
patroonid Risti mõisa omanikud Mohren-

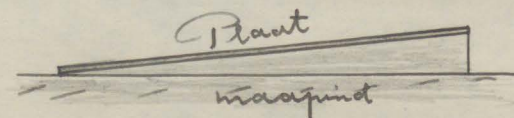
schildt' id, ja Hattusüla mõisa oman-
kud Rammi' id.

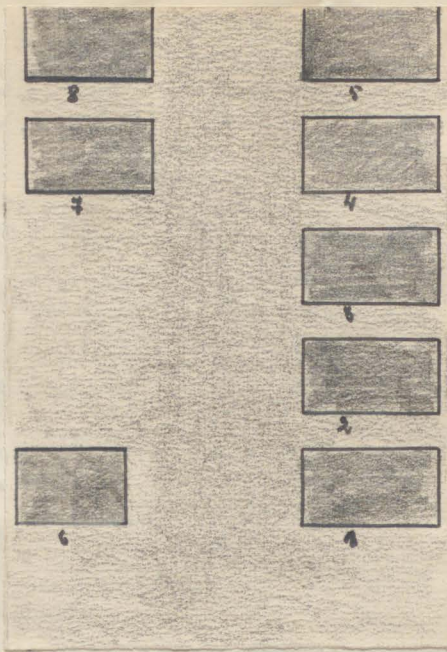
2. hauplats. 41 rist, noorim 1922. a.
vanim 1850. a. Maksud on Mohrenschildt' id.

3. hauplats. 8 hauplaati. Maksud
on Mohrenschildt' id.

4. hauplats. Hattusüla omanik
Gustav Adolf v. Rammi plats. 6 rist,
noorim 1924. a. ja vanim 1869. a.

Tuleme 3. hauplatsi juurde tagasi. Siin
on varem olnud 10 hauplaati, kuid
2 on lõhutud ja suuremalt ära viidud.
Kuid 8-st mõned on õige ära kulunud,
kuna lapsed käivad siin, kaunis suurel
siledatel plaatidel lugeja lasemas ja
talvel saanuga sõitmas, sest plaadid soo-
dustavad maapinnaga väikese teravusega.
Plaadid on natuke kaldu asetatud.

3. platsi hanap-d Joan № 53

Platide surus:

1. 92 x 53 cm
2. 151 x 75 cm
3. 151 x 75 cm
4. 149 x 76 cm
5. 148 x 75 cm
6. 113 x 63 cm
7. 154 x 74 cm
8. 151 x 75 cm

Kooper?

Hier plaatdel:

1. plaat: Hier ruhet in Gott
Marie v. Mohrenschildt
geb. den 5. Januar 1814
gest. 1815

2. plaat: Hier ruhet in Gott
die wohlbelige Frau
Eleonore v. Mohrenschildt
geb. von Rosentahl
geb. den 13ten 1793
gest. den 18ten 1828

3. plaat: Hier ruhet in Gott
Landrath und Ritter
Bernd von Mohrenschildt
geboren 3ten Juni 1786
gestorben den 9ten Januar 1861

4. plaat: Hier ruhet in Gott
die wohlbelige Frau
Gertrude von Mohrenschildt
geb. Pilar von Bilchau

geb. den 12 Februar 1806

gest. den 25 Februar 1839

Nach dieses Lebenskampf
und Leiden gingst du
"Verschärte ein zur Ruh

5. plaatt: Hier

ruhet in Gott

die wohlbelige Frau

..... v. Mohrenschildt

geb. von Rosenthal

geb. den 15ten April 1787

gest. den 12ten Juni 1808

6. plaatt:

Melchior v. Mohrenschildt

geb. 1865

gest. 1873

7. plaatt: Hier ruhet in Gott

der wohlbelige Herr

H. Reinhold v. Mohrenschildt

geb. den 3ten Mai 1748

gest. den 9ten Januar 1816

8. plaat: Auguste v. Mohrenschildt
geb. Gräfin Douglas
geb.
gest.

Kõik eelmaintud kirjad on lamava-
tel hana-plaatidel.

Kiriku uuest paremal arub ratas-
rist (vt. pt.) mis praegu küll jätalt
murtud. Ristil kiri:

ANNO 1611 DEN 1 DECEMBER
WORT 50 50 TONNIS
GESCATEN *

Risti lähimoot 81 m (vt. koop. № 54).
Selle risti kohta väidab rahvas:
praeguse Kirikuküla postingentuuris (vt. kiri-
ku ümbruse kaart) asemel olnud vanasti
kõrts. Kõrtsist lastud, Gescaten seind
just kohal, kus praegu rist jäi langenud
surnult maha. Tema mälestuses pandud
surnia kohale rist üles.

55.

Ristil oleva kirja tõlgitsemine. Anno
1611 1. detsembril on selge. Laskmine
või sündida 1. detsembril 1611. või 1. detse.
püstitati rist. Sõna "Hort" on kõrge
nakkem, oleks ta "hirt", oleks kõik korras,
siis oleks: SoSo peremes Tõnnis Gesca-
ten. So So on praegune Sooltsu küla,
kuud vanasti võib olla ta Sooltsu
(SoSo) talu. Gescaten, sõna lõpp
"caten" viitab rostri püramusele. Kuud
kuudas "Hort" saab olla "Hirt". "Hirt"
muutub aja jooksul "Hört" ja lõpuks "Hirt".

Nii et: Sooltsu peremes Tõnis Ges-
caten. 1. detv. 1611. a. lasti maha

Sooltsu peremes Tõnis Geseaten.

„Hort“ , rootsi keeles „Hört“ on saksa

„Hirt.“ Muide on kõik selge, ainult

„Hort“ on segane ja raske asi.

Kirkkosaia värav

N° 56.

XVIII Missugused summaiad on kihelkonnas, mis ajast ja kui suured need on? Kellest neist on kabel praegu, kellel enim olnud ja mis nimeline on kabel? Kas on kabelisse maetud kes ja kudas? Kas on haakivõõr olemas? Mis kirjand on üldse kabeli suhtel ehk kabeli sees?

Summaiad:

1. Hiiskraed e. kiriku ümber olev summaed
2. Uus summaed
3. Vana summaed
4. Vihterpalu summaed.

1. Hiiskraed. Hiiskraed asub kiriku ümber. Tema on Risti kihelkonnas kõige vanem summaed. Summa on maetud ainult mõniskes (vt. p. XVII).

2. Uus summaed. Uus summaed on asutatud 1921. a. õp. Piidleri ajal. Summaia õnnistamisajaks on veel alles. Uue summaia laius on ca 100m. Uue summaia värv on 3m lai.

3. Vana summaed. Vana summaed
arub kivikust 500 m kangusel.
Vana summaed on asutatud 1858. a.,
sellega on vana summaed 76. a. vana.
Vana summaia pikkus 137 sammu,
laius 86 sammu.

4. Vihterpalu summaed, asutatud
1774. a. kabel. Summaia asutamist ei
ole teada, igatahes vanemad ristid
kuuluvad 1638. a. Sellega on summaed
17. saj. keskel umbes asutatud.
Vihterpalu summaia pikkus on 130
sammu, väärava laius 2 meetrit.

Kabel on Vihterpalu summaial,
kabel 1774. a. ehitatud. Kabel on tor-
nuga, milles ka kell.

Kabel. Kabeli suurus:

pikkus 9,34 m

laius 6,91 m

Kabeli nase laius 1,85 cm, akna

lains 51 cm.

Habelsi on maetud Vihterpalu
mõisa omanik, Risti kiriku komparton
G. v. Knorring abikaasaga.

Neude haavakind on kabelis.

Haavakinde pikkus 167 cm

lains 105 cm

Proua haavakivi on katri.

Haavakinde kiri:

Hier

ruhet in Gott

der wohlselige Herr

Gustav von Knorring

geb. den 12ten Februar 1785

gest. den 2ten October 1852

Bringe uns Herr wieder zu Eri
dass wir wieder heim kommen.

See tahvel on terve, kuna tema proua
tahvel on katri, tües küljest ära.

Hier
ruhet in Gott
die wohlbeliebte Frau
Elisabeth von Knorring
geb. von Ramm

geb. den 12ten März 1796

gest. den 22ten März 1863

Ob ich schon wanderte im finstern
Thal, fürchte ich kein Unglück,
denn du bist bei mir; dein Stecken
und Stab trösten mich.

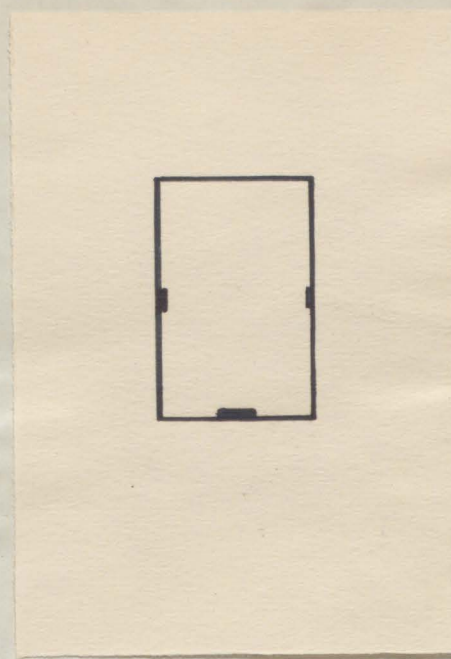
Kabeli seinäl aw 1774., see
on kabeli shitanise aeg. Kabeli
seintel ca 20 pärge lintidega.

Kabeli kellal kiri:

Maddis Eckmann
aus Nickerpal.

gegeben 1859. a.

1. Juni.

Вид сзади 3-аи кабелъ жон. № 57.

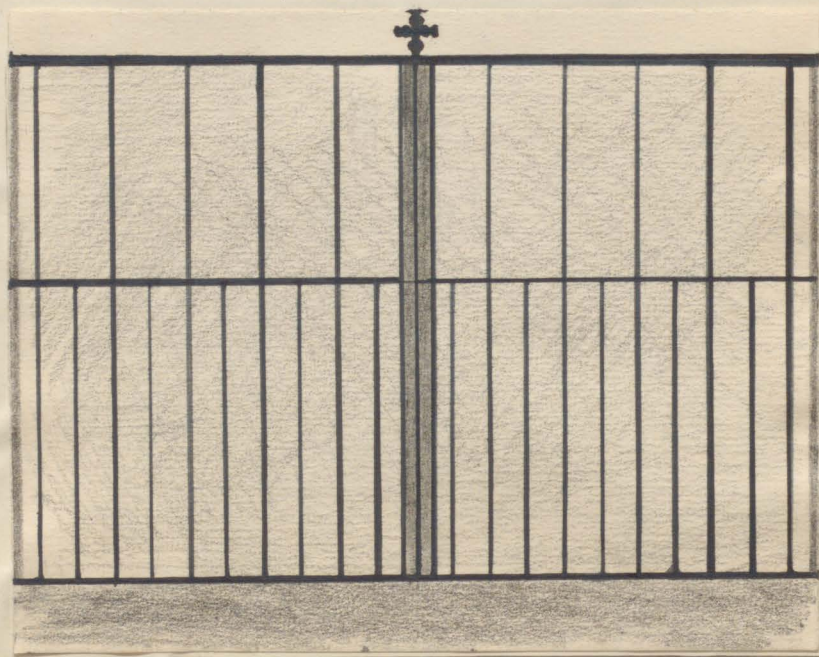
XIX Missujuline ja mis kirjaga on sumu-
aid värav?

Kiriku ümber oleva sumuaid e. kiriku-
aid värav mt. pt. № 56.

Uue sumuaid värav on 3 m lai,
puust lihtne värav.

Vana sumuaid värav on 2,81 m lai,
rauast

Vikterpala sumuaid värav on 2 m lai,
1,24 m kõrgel, puust.

Vana sumuaid värav rauast

Joon. № 58.

Uue- ja Vihterpalu surnuosi
väravad on lihtsad, sõrestikuga
puuväravad, 1 m kõrgused.

Uue surnuosi värav on tõusva
sõrestikuga, kuna Vihterpalu surnuosi
värav horisontaalse sõrestikuga.

XX Missugused on vanemad haarakirjad
summaardudel (kestikeelsed kuni 1861.
resp. 1870. a. ladinakeelsed kõik muu-
keelsed kuni 1830. a., ära tähenda-
des, kas haarakiri leidub haavaplaa-
dil või ristil ja miscijuline see rist
või sammast on; niisama tuleb tea-
tada, kes need maetud inimesed on
olnud, kui haarakiri seda ei ütle)?

Kirikuaia e. kiriku ümber oleva sum-
maia kohta vt. pt. № XVII

Uus summaard. Uuel summaial
domineerib kõigejal harilik puurist.
Uuel summaial midagi ajaloolise väär-
tusega ei ole. Sinna on maetud sur-
nuid 1922. a. tänini. Summaard
on kaunis large, vähe maetud (vt. pt. № 2)
Domineerib kirjadeta harilik puurist. Kuid
on ka mõned raudristid ja paar sam-
mast. Ristide ja sammaste kirjad on kõik
esti keelsed, kuna kirikuaias on kõik
saxsa keelsed kirjad.

Vana summaed. Vana summaid
üks vanemaid haruplaate:

Siin hingavad Jumala rahuga

Jüri Sellmann

sünd. 28. Septembril 1821

surm. 24. Märtil 1880

tema naene Lise

sünd 1830. surm. 19. Mail 1870

Jehova on mu karyane
mul pole ühtisi vaji

Tav. laul 23, 1.

See kiri on hõiliku raudristi
võrplaadil.

Varasema marmorist ristil:

Siin hingab Jumala rahhuga

Kurgise Mats Saarman

sünd. 26. Märts. 1822. a.

surmt. Jõulu r. 1872. a.

Handwritten text, possibly a list or account, written in a cursive script. The text is heavily obscured by dark, horizontal smudges or ink blotches, making it largely illegible. Some faint words and numbers are visible through the smudges, including "Hier", "Dellmann", "Juni 20", "Juni 21", "Juni 18", "Juni 19", and "Juni 20".

Dellmannite hauptplaat Koop. № 63.

Vanale summaiale on maetud aastastest 1870 - 1934. Hanaaplaadid ja pealviigid on kõik vandidult resti keelised. Ka vanal summaial domineerib puurist, kuid kiri- ja raudriste on märksa enam kui uuel summaial.

Vihterpala summaial. Vihterpala summaia vanemaid niste:

Ratasnisti jalal kiri:

WASSAMA HANS MOLLER

THOMAS WASSAMA MOLLER

IST ERSCHLAGEN

1638

Selle nisti kirja võib mitmet moodi seletada. Wassama Hans Moller on loomulikku summa sumud, kuna Thomas Wassama Moller on tapetud 1638. a.

~~Ette jätke 1638. a. tappis ühes neist~~

Wassama
Hans Moller

~~teise ära, kas Thomas Hannu või Hans
Thoma.~~

Harilikul pae ristil:

Siin hingab Kirieno
Waelmölter

ugla Mäe Antus Palmerson
süntinud 28. August 1792

Surnud

1 November

1858

Pae ristil:

Siin

hingab

Junnala rahoga

Karl Kleinkopfström sündin

sel 18 Juli 1817, surnud sel 11

August

1870

Harilikul paeristil:

Siin

hingab

Jumala

rahuga

Timmerma Kristian Timmermann

sündinud 25. Detsember 1796

surnud 17. August 1849

vanas

saand

52 a. 7r. 23 p.

ja tema naene

Mari

Paeristil:

Siin

hingab Jumala rahho

ga Hallileppa

Thoma

Liso

sündin 1858

sum. 1865

III

Paeistil :

Siin

hingab

Jumala

rahkus

Anna Neudorf Klostist

sünd. 17. Mär. 1838

sum. 20. Augustil

1869.

Paeistil :

Siin

hingab

Jumala

rahkoga

Karyai Jürri naene Kai Hiter

Sündinud sel 1^{mal} Julis 1793
surnud 4 Hebruar
1863

Paeristil:

Siin

Ingal

Jummala

Rahon Risti mõisa nanna Kona
Maddis Erhi 73 Asta nanna
on surnut Julli Ku
3 Päral
1863

Paeristil:

Siin hingab Jummala rahog

Hilten Palo Moisa

Kona

Marte

Naene

Liso

40

1855

Paaristil:

Herr

ruhet

Martin Johanson
geb.

den 1 Januar

A. 1761

gestorb.

d. 24. Jun.

A. 1831.

Rataristil:

SIIN HINGAB IUMMALA

RAHOGA WIIHTERPALLO

KÄRNER

SAMUEL PALMKRON

sündind 1795

sel 24 Augusti

sünd 1855

sel 30 März.

Paeristil:

Sün

hingavad

Jumala

Rahho sees Uglia Tomas Normann

ja temma naene Maidle Tomas

sündind sel 17 Decembral 1809 sünd

sel 24 Julil

1864

Maidle sün.

Tind sel 12

Julil 1804

sünd sel

20 Jannar-

il 1865

1832
1833
1834
1835

Welfisopran!

1836
1837

1838
1839
1840

1841

1842

1843

1844

1845

1846

1847

1848

Paeristil :

Siin hingab

Rahoga

Joseph Norberg Naene Marri

Süntinud 13-mal December 1792

Sünnud 8-mal

Septembri 1862

Paeristil :

Siin hingab

Jummala

rahhu sees

Jüri Freibusch

sünd. 18. Dec.

1809

sünn. 15. Febr.

1880

ja hanatafilil (lamawal) :

Siin hingavad Jumala rahhu

Jüri Freybusch

ja
Ann Freybusch

Jehova on mu karyane
ei mul pole ühtegi vaju.

Need on Vihterpalu summaia vanemad haarakivid. Siin leidub arv-
väärt talumehi, mõisa kämer, mõisa
kook ja selle naie, kivikuvoor-
münder j. t. Vihterpalu summaed
on vanim Risti kihelkonna summaed.

Siin leidub 3 rätasristi, 1 raud-
plecist ja 2 kivist. Risti materialist
on esukohal kivi, harilik paeivi, kuid
esineb ka suuremäär marmorit. Palgi
on ka puumiste. Eriti viimasel ajal
kercib esile malmist rist ja ka rauast
rist. Risti kihelkonnas on üldse 4

4) Kus fee on siin?
vt. lk. 117.

2
katasuisti : 1) Tõnis Yescateni rist
kiriku aias

2) Samuel Palmkroni
rist Vihterpalu sumu-
aial (vt. koop.)

4) Hans Molleri ja Tomas
Molleri rist Vihterpalu
sumuaial

Kirjate
funon?

3) rand vitsast katasuist
kirjate. ?

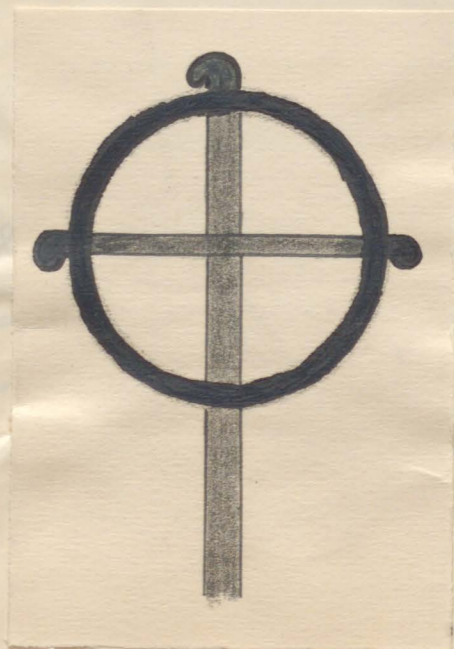
XXI Missugused on iseloomustavad hana-
kirjad ehk tähtsate isikute isikute
hauakirjad hilisemast ajast ja mis-
kujulised hauamärgid? Kas on Eesti
avalikke ehk edustajate haude, missugu-
sed mälestusmärgid on neil haudadel
ja mälestusmärkide tähttäheleid kirjad?

Tähtsaid isikuid, samuti ka Eesti
avalikke ehk tegelasi pole Risti
summaedadele mäetud.

XXII Miskujelised on üldse kihelkonnas olevad haanamärgid ja mis arvatel unkaudu esineb iga tüüp (haanaplaadid, mitmekujelised haanaristid, haanasambad; taviline iga tüübi kohta joonestus või pildistus)?

Risti summaedadele on väga palju haalikse puuriste. Veel ja vanal summaial on puuristid enamuses. Leidub ka haalikse malm- ja kivi riste.

Ratariste on 4 : 1 kivimarias ja 3 Vihterpalu summaial. 3 neist on kivist, kuna ühes on raudritsast paenutatud.

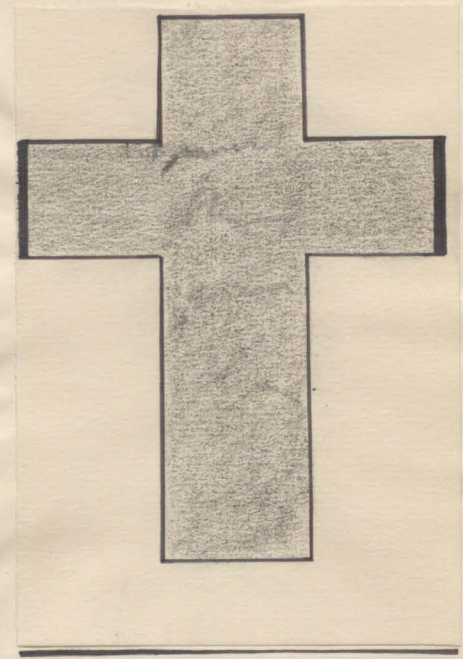

Raudritsast ratarist

[Faint, mirrored handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, mirrored handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

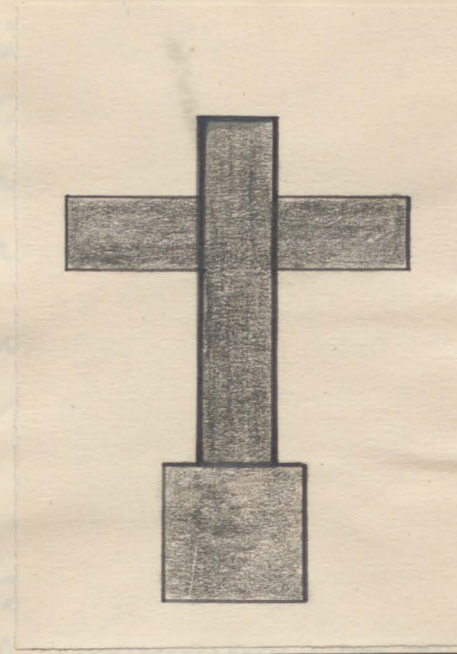
Summaadadel on leida ka mõned
vene ristid.

Harilik riviit

Harilik riviit, mis esineb kõike-
jal kõikidel aegadel. Rist on maa-
või paekivist. Isäraanis palju rivi-
iste on Ristil Vihterpalu summaial
ja ka Vanal summaial.

Ratasritide tüüp nr. pt. № 55.

Kivirist kivist alusel

Pakirist rist samast kivist alusel on Risti surnuaedadel tihti esinenud tüüp. Suurus on mitme sugune, nisti kõrgus kõrgusel 1 m või 1,5 m vahel maast arvates.

Risti Vihterpalu surmaerial on ka
iän rootsi keelne rist 1860. a.

Risti tekst:

Här huilar
i Guds fied
wära kiära
barn.

Alexander och Edvina[?]
Palmcron
1860. a.

Tolge:

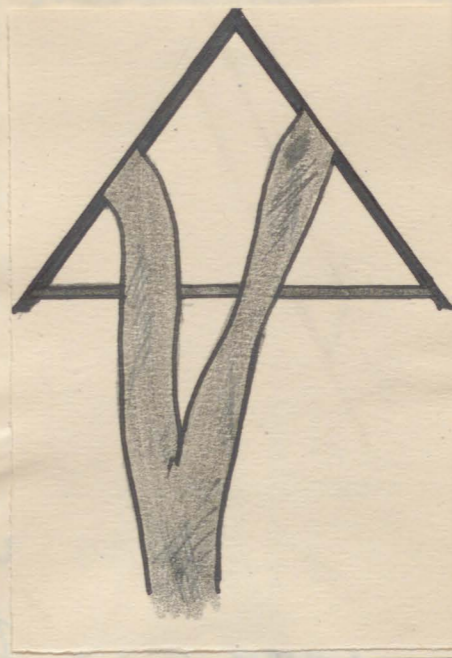
Siis hingarad (puhkarad)
Jumala rahus
meie armsad
lapsed

Alexander ja Edvina
Palmcron
1860. a.

Leulo tänis tännik

Leulo tänis tännik, tännik
siis tännik tännik, tännik
tännik tännik, tännik
tännik tännik, tännik
tännik tännik, tännik

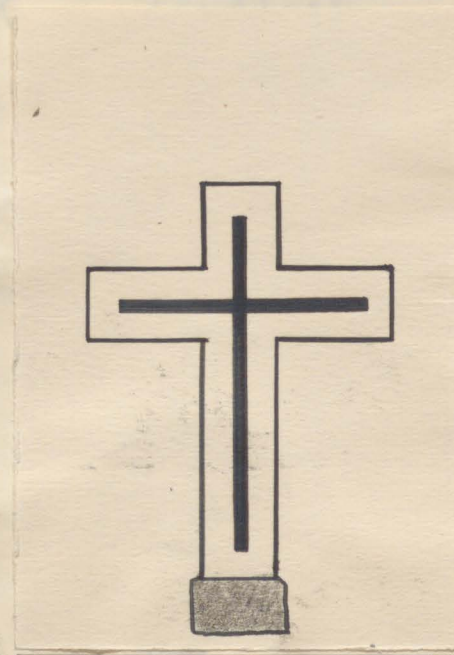
XXIII Kas on haanamärkide hulgas kuri-
osumisi, missuguseid ja mis ajast?
Kas on nende kohalike isäralolusi?

Loomulik rist

Puust rist haual. Rahvas väidab,
et see puu olla mehe viast, kelle
haual rist praegu asub. See rist on
? loomulik, mis koha korvunud ja asetatud
hiljem haual.

Suurimatel hana-sammatel on katted, puust, suvel tõstetakse nad samalt kõrvale, kuna talvel tõstetakse kate marmor-sambale peale. Nägin üldse ristide ja sammaste katted 5.

Kuriosne rahusordne rist

Kas lifemine
vist on fiske
wajutatur ~~temoff~~
teisele woi ~~Porz~~ ~~gms~~
punnaga

Kas see on
 eelmise põlvkonna
 puutunud risti
 Peet?

Ka üks kurioosum:

Siin
 hinkal
 Jumala
 rahus

Kristian Guthoff
 sind. 12. April. 1835. sum. 2

Novem
 1910. a.

Mori Guthoff
 sind. 24. märts. 1841. sum. 31. mail
 1929. a.

XXV

Kas on vanade kirikute ja kabelite asemeid, olgu katoliku või Luteruse usu ajast ja mis on seal näha või mis neist teatakse?

Vanade kirikute ja kabelite asemeid Risti kihelkonnas ei ole.

XXVI

Missugused on leiduvad vanad
pitserid, mis rüüri ja rüüri neil on?
Kas on mõned vanad plaanid
või vaated kivikivist, abikiviku-
vist, kabelitest ja nende sees ole-
vatest aegadeist ja mis aegadeist
on?

Vanu plaane kivikivist, abikivikivist
ja kabelitest ei ole.

Vana pitsat:

Siegel. der Kirche zu Kreuz

Vana pitsat. Hoop. № 59

SIEGEL. DER. KIRCHE ZU KREUZ

Vana pitsat. Koop. № 60.

Prægune pitsat :

E. W. Lutheruse usu koguduse

Ristil

Prægune pitsat Koop. № 61.

XXVII

His sisuline on kirikuarhiivis kõige vanem kirjalik material ja mis ajast ta on? Kas on kiriku arhiivist teadupärasest dokumente mujale viidud?

Dokumente on kiriku arhiivist viidud konsistooriumi arhiivi.

Vanem dokument kiriku arhiivist on 13. II 1764. a., mis kannab allkirja Fr. Ramm. See dokument on müügi-
õhu leping: Fr. Ramm müüb oma mõisast 2 talu suure maa ühes talupoegadega Risti kirikule pastoraadi asutamises ette mõisa nime all. 1764. a. osteti maa Rammilt ja asutati Ristile iseseisv pastoraat.

Dokument kannab allkirju:

Fr. Ramm

Justus von Ramm

Thomas von Ramm

Carl von Ramm

J. C. Henschel

Huvijä - Madis õpetaja.

2 aaga 1669²
wt. lk. 134!

IVXX

This section contains faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is largely illegible due to its orientation and fading.

13. II 1769. a. document on saksaa
 keeles gooti kirjuti.

Fridolf Ramm (rahvasuus "Triidu")
 on Gustav Adolff von Rammi poeg.

Arvumärk:

1. Hõimaraamat	1760 a
2. Sündide ja surmade nimed	1779-1802
3. Sündide ja surmade nimed	1802-1826
4. Sündide nimed	1827-1849
4b. Surmade nimed	1827-1849
5. Sündide nimed	1854-1864
5b. Surmade nimed	1854-1864
6. Sündide nimed Ristil	1864-1877
7. — — — — —	1852-1874
7b. — — — — —	1852-1874
8. Surmade nimed	1839-1853

XXVIII

Prague kirikuarhiivi nimesiri liixide järele või lüügid aastate järele! Haruldased dokumendid, ka haruldased trükitud raamatud tulevad eriti nimetada, nii näitex kõie visitatsiooni protokollid aastate järele, kirikukroonikad või muud sarnased, ära tähendades, kes visitatsiooni toime pani, kes kroonika kirjutas või mis ajal.

Kirikuraamatud :

Kas Personalbnd?

1. Kirikuraamat	1760 j.
2. Süündinute või surmute nimesiri	1779 - 1802
3. Süündinute või surmute nimesiri	1802 - 1826
4a. Süündinute nimesiri	1827 - 1849
4b. Surmute nimesiri	1827 - 1845
5a. Süündinute — " —	1834 - 1861
5b. Surmute — " —	1834 - 1874 ^{Növal}
6. Süündinute nimesiri Ristil	1834 - 1857
7a. — " — " — " —	1858 - 1891
7b. — " — " — Növal	1862 - 1891
8. Surmute nimesiri	1839 - 1863

- 9. Suurute nimekiri 1864-1891
- 10. — " — " — Nõval 1875-1891
- 11. Laulatute nimekiri 1870-1891
- 12.^a Õnnistute nimekiri 1886-1891
- 12.^b — " — " — 1911-1916
- 13. Lavalkäijate nimekiri 1834-1842
- 14. — " — " — 1842-1849
- 15. — " — " — 1849-1856
- 16. — " — " — 1856-1863
- 17. — " — " — 1863-1870
- 18.^a — " — " — Nõval 1834-1852
- 18.^b — " — " — " — 1852-1891
- 19. 8 vana koguduse liikmete nimekirja
- 20. 2 " — " — " — raamatut
- 21. 2 uut " — " — " —
- 22. Koolikomandi protokollid raamat 1871 j.j.
- 23. Kiriku — " — " — " — 1786 j.j.
- 24. Sünnimute nimekiri 1892-1913
- 25. — " — " — " — 1914 j.j.
- 26. Suurute nimekiri 1892-1916

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

- 27. Suumite nimesiri 1917-1923
- 28. Laulatute nimesiri 1892-1920
- 29. — " — " — 1921 j.j.
- 30. Lavalkeijate nimesiri 1921 j.j.
- 31. Nõukogu protokollid raamat 1921 j.j.
- 32. Suumite nimesiri 1929 j.j.
- 33. Vana kassaraamat 1892-1919
- 34. Uus " — " 1919 j.j.
- 35. Misir 1919 j.j.

Hollases ümbrikus:

1. Inventuuri minestriid
2. Keisri manifestid (mustas ümbrikus).
Konsistooriumi eskiijad
3. Dokumentid Nõva köstri kohta ja
Risti kiriku mäisa kohta ja ühes
Rostri kuninga kiri 1669 a.
Risti kog. õpetaja mäisa
3 kaarti:
1. Üldine mäsa kaart

Mis arstateft?

Mis füüge Rootsi
Kuninga
Kõrge
Jeesus

8888-8888
 8888-8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888
 88 8888

Kus need allpeesaw
 feifawad

2. Heimamaa kaart
3. Tõllu ja karjamaa kaart

Raamatud:

1. Albi kassa ajalugu
2. Ev.-lut. usu kirikud Venemaal
2 annet
3. Kirikute seadus
4. Väljavõte kirikute seadusest
5. Personalstatus 1914.
6. 2 rootsi keelset piiblit
7. 2 eesti keelset — " —
8. 1 Eesti ev.-lut. usu kiriku
põhikirii.

Need nimetisid:

Ristil,
 28. märtsil
 1924. a.

Piiskop J. Ruok
 H. Thomson, Lään-Haigi praost
 R. Biddler, Nissi kog. õp.
 H. Schwartz, Risti kog. õp.
 J. Berger, Nõmme kog. esimene

Kiriku kroonikaid ei ole, vahest
on vaid 1913. a. tulekahjus hukunenud,
vahest ei ole neid üldse olnud.

am... in... XIX
... ..
... ..

Mrs. Annette?

... ..
... ..

[The main body of the page is heavily obscured by a large, crumpled piece of white paper, making the text illegible.]

Ms. A.

Ms. A. 1904

Pachri kloostrit ühendab maaalune käik Risti kirikuga. Kloostrit algab maaalune käik ja seda mööda võib mõni sada meetrit minna, kuna Risti kiriku poolt ei ole enam maaalust käiku tunda. Ei teata kohta, kust võiks Risti kiriku juures maaalune käik algada ja kloostri poole minna.

Risti kiriku võidukaar on kaunis madal, nii et altarilt näaoides inimesed koguduse seas õpetaja sõnu palgi ei kuule. Madal võidukaar on arvatavasti pärit katoliku ajast, kus preester laadina keels jumalateenistust pidades, kogudus nagu nii preestrit aru ei saanud, siis polnud teda vaja kuuldaagi. (vt. pt. № 49.)

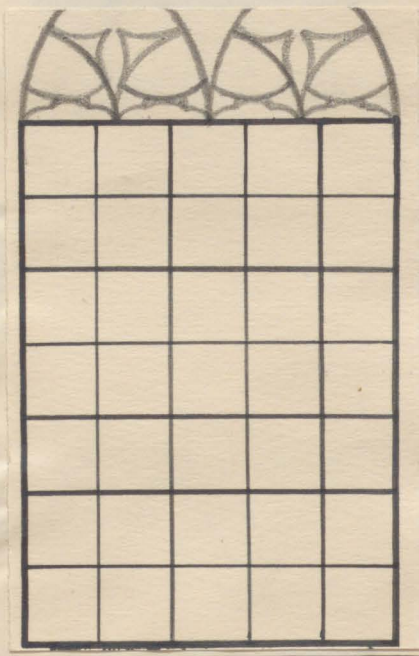
Aknad on Risti kirikul 6, kuna 7. altaritagune, on kinni löödud. Risti kiriku aknad on gasti stiilis.

Risti kivien pörand on pinkside alt
puu, muidu kivist. Väidusaare kör-
gus on ^{4,20} 3,50 m, laius ^{4,95} 4,69 m.

Kivien pingid on puust lauluvaamatu
aluseta. Ristil on 450 interakta.

Aknad.

Aknad on 6⁸, 4² suuremat ja 2⁶
vähemat.

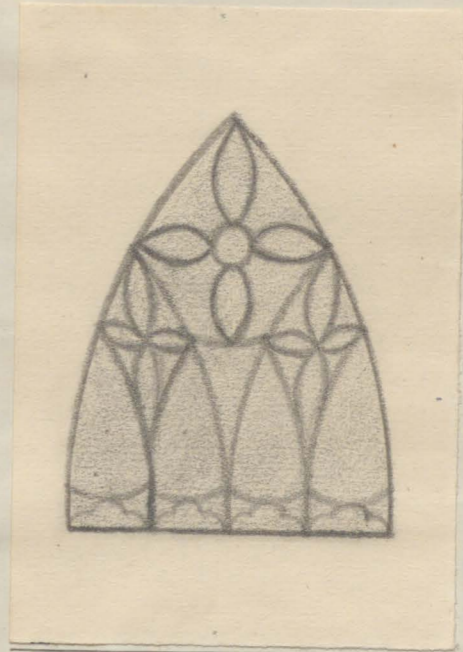

Aken

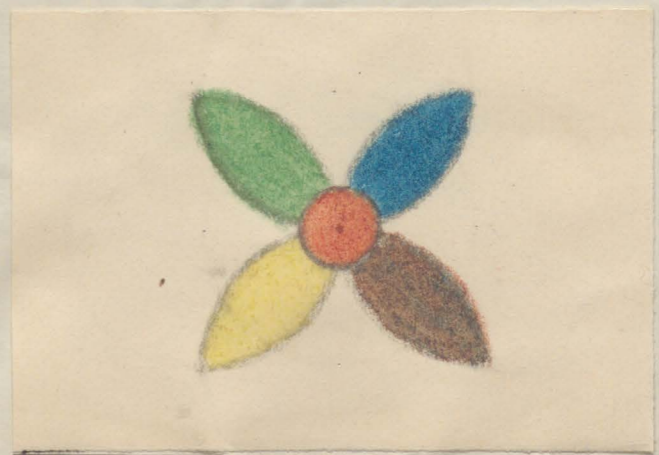
Joon. N° 64

Arena laius 74 cm

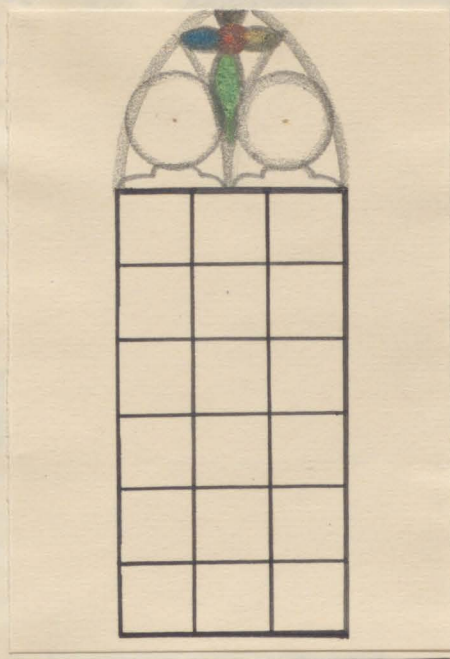
Arena kandilise ora pikerus 211 cm

Arena ülemise ora Joon. № 65

Arena ülemise ora noott Joon. № 66

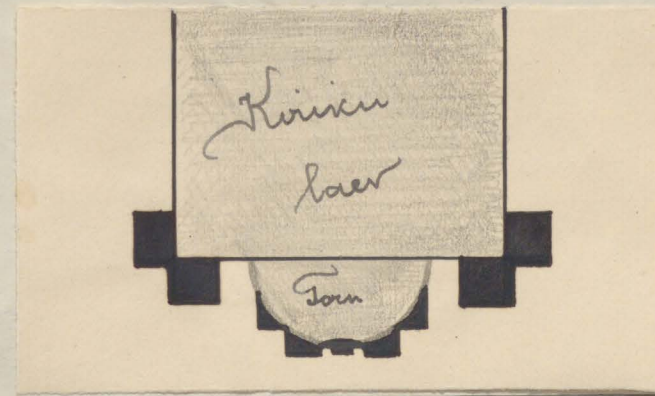
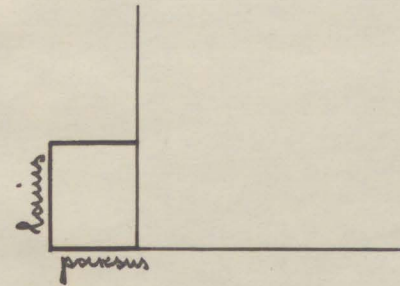

Koori osa akna joon. №67.

Kiri on kaar stiilis, kaari toetab üks sammast, keset kirikut. Võhke on 4 kiriku laeva osas või 1 koori osas, mis aga kiini võhitud, kuna ta oli sisse langemas.

Sammast või kaared jagavad kiriku neljaks ühemuruse osaks.

Kirikul on vähimisi tugisambaid
8. Tugisammaste laius on 1,12 m
ja paksus 1,06 m.

Tugisammaste asetus Joon. №68

Tugisambad ulatavad peaaegu kiriku
katuse servani. Kiriku torni jala läbi-

moot on ca 7 meetrit.

Kiviuku katus on varem 1,5 m kõrgem ohud, s.t. katuse vül, seda on näha jäljest torni peal.

Kiviuku laeva kõrgus katuseni 8 m, katuse kõrgus 6 meetrit.

Kiviuku pääukse (kiviukul ongi ainult üks üks) laius 1,60 m ja kõrgus 2,46 m. Kiviuku müüri paksus on 1,86 m.

Registreerija
päevik.

R. Teiner.
stud. theol.

Registreerija päevik.

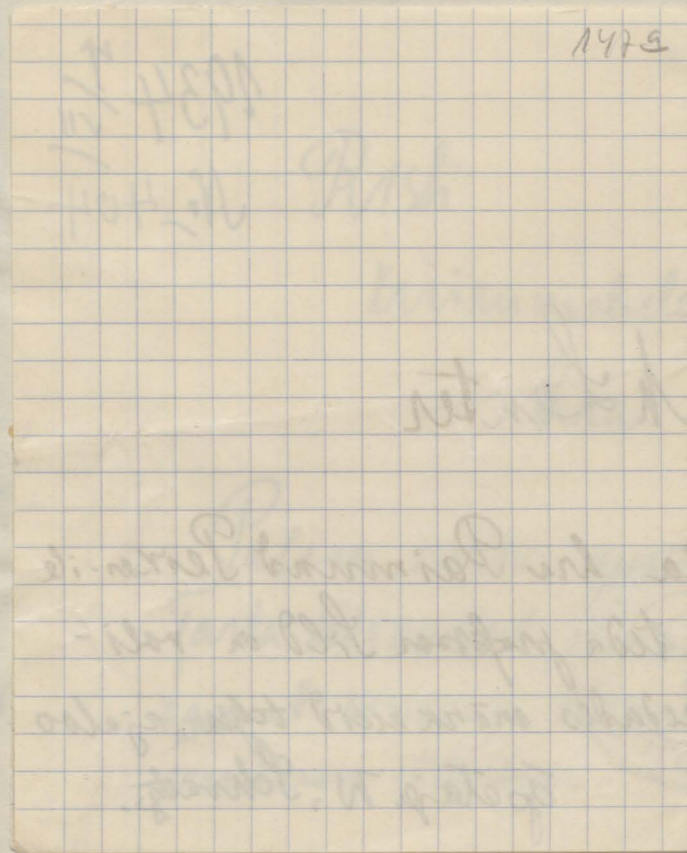
3. VII

Kell 12 jõudsin Kirik-
külla. Kirikkülas asub Risti kirik.
Kiriku juurest on pastoraati 3,5 km.
Pastoraati jõudnud ja puhunud
tutustasin õp. H. Schwartzi oma üles-
andega ja ankeet lehega. Õp. H. Schwartz
oli asjast väga huvitatud ja lubas
mind muu töös aidata.

4. VIII

Õp. H. Schwartz kirjutas kirikussele
elpool oleva lehekese ja ma sain kiriku
võtme. Kirikusse astudes oli esimene
mulje väga häid. Kirik on väike,
mugav ja väga omapärane. Pärusid

kohe alul tähelepänu huvitarad puv-
skulptuurid.

Jalutasin summaarades ja tutusin
töö suurus - ja laianalatesluksusega.
Alul kohutas suur summaarade arv
4. Kuid hiljem selgus, et 2 neist

kohe alul tähelepänu huvitarad püü-
skulptuurid.

Rish

Kiriku mehele

hrra A Lenter

1934 ⁴/_{vii}
No. 404.

Palun kiriku arada hrra Raimund Peiken-ile
Tartu lüükoolist, kuma tida professor Sild on voli-
tanud kirikus ja summaadades märkamid teha ajaloo
amurimise vsterbeiga õpetaja W. Schvartz.

Jalutasin summaadades ja tutvusin
töö sumuse - ja loianlatusliikusega.
Alul kohutas suur summaadade arv
4. Kuid hiljem selgus, et 2 neist

olid meenad ja sisaldasid vähe
ajaloolise väärtusega materjali.

5. VII

Haarvasin registreerimistöoga peale.
Vastasini ära küsimused I, II, III,
IV, V ja VI

6. VII

Tegin koopiaid postnõudis olevatelt kiri-
kuüstadelt ja tulni kiriku juurde.

Siin tein koopiaid mitme vaagnate ilus-
tusist ja vastasin küsimused VII, VIII
ja IX.

7. VII

Vastasini küsimused X, XI, XII, XIII, XIV
ja XV. Käisime kiriku tornis, kust meist
kumbki midagi huvitavat kiriku asutamis-
aasta kohta ei leidnud. Tornist peletas
meid lähenev äike alla. Alla tulles
läksime postiaagentuuri, kuhu äike sisse lõi.

7. VII oli selle tõttu tugi riikitud
ja tööst enam midagi välja ei tulnud.

9. VII

Vastasin küsimused XVI ja XVII.

10. VII

Vastasin küsimuse XVIII, käies läbi
kõik 4 Risti summaeda ja neid mõttes
läbisin nad risti ja põiksi.

11. VII

Flaxkasin summaede rist-ristilt läbi
käina ja märkisin kõik ajalooliselt
väärtusliku üles. 11. VIII jõudsin läbi
käia Uue summaeda.

12. VII

Käisin läbi Vana summaeda, kopere-
des ajalooliselt tähtsaid riste ja tüüpe
üles märkides.

13. VII

Kooperisid kõiki Vihterpalu summaaria
vajalikeid nistid. Tidasin silmas ka
kurisõnumeid.

14. VII

Tostasid küsimused XXII, XXIII, XXIV,
XXV.

16. VII

Tostasid küsimused XXVI, XXVII, XXVIII
ja XXIX.

17. VII

Korraldasin töö ja kontrollisin mõni-
gaid ajaalusid.

Kiriku arhiv on väike, on põlenud
ära 1913. a. pastoraadi põlemisel. Nii
on jäänud mõned küsimused pühelike vas-
tustega. Tegiti kõiki, et vastused tuleksid
täpsad ja selged.

18. VII

Tänään õpetaja K. Schwartzi külalis-
lahkuse eest jäi lahkumise Ristilt
hommikul kell 6³⁰ ning kell 13³⁵
olen jälle armas Taara hinas tagasi.

R. Teisari